

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2011

Zdeněk Švercl

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Lidové pověsti a jejich autoři na Ústeckoorlicku

Zdeněk Švercl

Bakalářská práce

2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Zdeněk ŠVERCL**
Osobní číslo: **H07364**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Název tématu: **Lidové pověsti a jejich autoři na Ústeckoorlicku**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

- 1) Úvod; 2) O vzniku pověstí v závislosti na místním kraji; 3) Tajemná místa a pověsti se k nim vážící; 4) Lokální nadpřirozené bytosti; 4) Autoři místních pověstí; 5) Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HACKENSCHMIED, Zdeněk . Na besedě. OFTIS, Ústí nad Orlicí 1995. DUŠEK, Radim; KUBIŠTA, Libor; ŽITNÝ Petr . Pohádky Lanšperského hradu. OFTIS, Ústí nad Orlicí 1998. ŠPINLER, Antonín . Lidé od Orlice. OFTIS, Ústí nad Orlicí 1997. ŠPINLER, Antonín . Lidé od Orlice II. díl. OFTIS, Ústí nad Orlicí 1999. ŠPINLER, Antonín . Na Modrou stranu, pašeráci!. OFTIS, Ústí nad Orlicí 1998. TŘÍŠKA, Josef . Podorlické pověsti. OFTIS, Ústí nad Orlicí 1992. TŘÍŠKA, Josef . Pověsti od kladského pomezí a dvou orlic. OFTIS, Ústí nad Orlicí 1993. TŘÍŠKA, Josef . Báje a bajky Podorlicka. OFTIS, Ústí nad Orlicí 1998. TŘÍŠKA, Josef . Podorlicko a literatura. OFTIS, Ústí nad Orlicí 2000. TŘÍŠKA, Josef . Osobnosti Podorlické literatury. OFTIS, Ústí nad Orlicí 1996.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Vladimír Novotný, Ph.D.
Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 17. 3. 2011

Zdeněk Švercl

Poděkování

Poděkovat bych chtěl všem, kdo mi při vytváření této práce pomohli radou, nasměrováním, či jakkoli jinak. Mé velké díky patří rodičům, kteří mě od začátku podporovali a poskytli mi zázemí. Jmenovitě bych chtěl poděkovat panu docentu Vladimíru Novotnému za vedení, trpělivost a rady, jež mi při psaní nesmírně pomohly.

Anotace:

Práce má za úkol přiblížit regionální pověsti a jejich autory zejména v regionu Ústeckoorlicka. Vybrané pověsti jsou rozebrány z různých hledisek, přičemž jde o to, poukázat na souvislosti mezi jednotlivými pověstmi, objasnit možnost jejich vzniku, nebo o pokus vylíčit jednu z možných variant reálného základu, ze kterého pověst vycházela.

Práce je rozdělena do čtyř vzájemně se doplňujících kapitol. Každá kapitola má svůj úvod, kde je nastíněno, proč a jak se budu zabývat danou tematikou, a svůj závěr, kde je shrnutí probrané látky. První tři kapitoly jsou věnovány přímo pověstem. Práce se zabývá vznikem pověstí v závislosti na daném kraji, tajemnými místy, která se v místních pověstech vyskytují, a lokálními bytostmi. Poslední část má za úkol přiblížit autory těchto pověstí, případně uvést jejich přínos v tomto tématu.

Klíčová slova: Pověst, pohádka, Ústeckoorlicko, bytost, příběh, tajemno

Title:

Folk rumours and their authors from Ústeckoorlicko

Anotation:

This work focuses on regional legends and their authors especially in region of Ústeckoorlicko. Selected legends are analysed in various aspects with main reason to show relations between particular legends, unveil their possible origin or attempt to describe one of possible versions of real basis the legend emerged from.

The work is divided in four chapters. Each chapter has its own introduction where I describe why and how I deal with its theme, and its conclusion where the summary of theme is made. First three chapters concerns legends directly. The work deals with genesis of legends depending on locality, mysterious places and beings in local legends. The last part focuses on authors of these legends and their contribution to this subject.

Key words: Legend, tale, Ústeckoorlicko, being, fable, mystery

Obsah:

ÚVOD	1
I. O vzniku pověstí v závislosti na místním kraji	3
1.1. Vymezení pojmu pověst	3
1.2. Horská krajina plná pašeráků	5
1.3. Sklářské pověsti	9
1.4. Kraj tkalcovských stavů	10
II. Tajemná místa a pověsti se k nim vážící	12
2.1. Pověsti o hradech	12
2.1.1. Lanšperk	13
2.1.1.1. Pohádka splývající s pověstí	16
2.1.2. Žampach	18
2.1.3. Orlík	20
2.2. Boží muka a jejich pověsti	21
2.2.1. O Horákově kapli a Muka u Skalických	22
2.2.2. Kreuzigerův kříž	22
2.2.3. Kříž s kalichem nad Horákovou kaplí	23
2.3. Tajemná místa pojící se se smrtí	25
2.3.1. Hřbitovy	25
2.3.2. Katovny	26
2.4. Přírodní místa pojící se s pověstmi	28
2.4.1. Čertovo jezero	28
2.4.2. Staré stromy	31
2.4.3. Suchý vrch	32
III. Lokální nadpřirozené bytosti	35
3.1. Dešvenda	36
3.2. Rieder	37
3.3. Grůfka	40
3.4. Domes a Grůfa:	40
3.5. Obuch	41
3.6. Stromouch	41

IV.	Autoři místních pověstí	44
4.1.	STARŠÍ OBDOBÍ - Publikující do roku 1850	44
4.1.1.	Václav Hájek z Libočan	44
4.1.2.	Bohuslav Balbín	45
4.2.	STŘEDNÍ OBDOBÍ - publikující cca od roku 1850 do roku 1950	45
4.2.1.	Jan Tykač	45
4.2.2.	Václav Zdeněk Hackenschmied	46
4.2.3.	Alois Czerný	48
4.2.4.	Ferdinand Johann Jandl	48
4.2.5.	Antonín Hlinecký	49
4.2.6.	Karel Otakar Hubálek	49
4.2.7.	Antonín Blažek	49
4.2.8.	Dr. Emil Lehmann	49
4.2.9.	František Formánek	50
4.2.10.	Bohuslav Štangler	50
4.3.	MLADŠÍ OBDOBÍ - Publikující od roku 1950 po současnost	50
4.3.3.	Jan Šilar	50
4.3.4.	Antonín Špinler	51
4.3.1.	Josef Tříška	51
4.3.2.	Petr Boček	52
4.3.5.	Radim Dušek	52
	ZÁVĚR	54
	Použitá literatura	56
	Resumé	59
	Přílohy	61

ÚVOD:

Téma místních pověstí jsem si vybral zejména proto, že látka těchto pověstí se pojí s mým rodným krajem a sama o sobě mi v mnohém přijde velice zajímavá už tím, že dává mnoho možností, jak na toto téma nahlížet.

Hlavním cílem tedy bude pomocí čtyř kapitol přiblížit regionální pověsti a jejich autory a vyobrazit některé pověsti z několika možných úhlů pohledu.

Ve své práci se chci nejprve zaměřit na vymezení pojmu pověst a jeho zrození zejména v okolí Ústeckoorlicka. Nahlédnu do pohraničí, kde rozeberu pověsti, jež se vztahují k místnímu obyvatelstvu. Na ukázkách představím mluvu a způsob obživy těchto obyvatel, který svým způsobem také ovlivňuje vznik a podobu pověstí.

I když zmiňované pohraničí vyloženě nespadá pod Ústeckoorlicko, je jeho blízkým sousedem, se kterým se vzájemně propojuje. Proto v této práci budu zasahovat i do vzdálenějšího okolí od Ústí. Budu se pohybovat zejména na tehdejší Lanškrounské panství, ale místy zasáhnu i do panství sousedních.

Ve druhé kapitole se zaměřím na pověsti, jež se váží ke konkrétním místům, jakými jsou hrady, boží muka, hřbitovy, katovny a přírodní místa jako jsou třeba jezera kopce atd. Zde se budu zabývat zejména tím, jak jsou si některé pověsti podobné, bude řeč o jejich přejímání, někde se pokusím nastínit, odkud mohla pověst pocházet, jestli je možno dohledání pravdivého jádra, nebo rozeberu určitý prvek, kterým je daná pověst zajímavá.

V kapitole třetí budu hovořit o konkrétních nadpřirozených bytostech, jež je možno spatřit pouze v literatuře regionálních autorů. Nepůjde tedy o běžně se vyskytující bytosti jako vodník, hejkal, víla, apod. Vybrané místní bytosti popíši, rozeberu jejich příběh a v několika případech přidám porovnání, jelikož mezi některými může vyvstávat podobnost. Místy poukážu i na spojitost s pověstmi již rozebíranými v minulých kapitolách.

Ve čtvrté kapitole bude řeč zejména o autorech, kteří se látkou pověstí zabývali, pověsti sbírali a sepisovali. Zde se pokusím vypsát nejdůležitější regionální autory, znázorním jejich přínos v tomto směru. Půjde o to, jak pověsti třídili, klasifikovali, či jakou formu při jejich sepisování použili.

Vybrané úryvky či celé pověsti, se kterými budu pracovat a které budou celou bakalářskou prací prostopovat, budu vybírat dle mého uvážení tak, aby podaly k dané

problematice co nejvíce možností ke zkoumání. Budu se snažit, aby vybraný text poskytl co nejvíce otázek, na které se pokusím díky prostudování tématu nalézt co nejvíce odpovědí.

V této práci mi půjde tedy primárně o nahlédnutí na pověsti z různých úhlů pohledu, pomocí rozebrání některých ukázek. V žádném případě se tedy nebude jednat o ucelený soupis místních pověstí, nebo jejich strohé vypsání. Obojí by bylo značně obtížné a s ohledem na nedostupnost některých materiálů si troufám říci až nemožné.

I. O vzniku pověstí v závislosti na místním kraji:

Podorlicko byla a je krajina kopcovitá, plná lesů a potůčků, je domovem zvěře a ptactva. Zároveň je však i domovem mnoha lidí, ať dobrých či špatných, jež zde prožívali a prožívají své osudy a kleslí se klikatou cestou života, ostatně jako i jiní lidé kdekoli na zemi. Každý kout světa má však své rozdílnosti, ať větší či menší, kterými se více či méně odlišuje od svých sousedů, nebo od míst z dalekých krajů. Tyto odlišnosti mohou záviset na rázu krajiny, na typických zaměstnáních pro daný kout světa, nebo na folkloru, který je charakteristický pro daný lid. Svou mluvou, odíváním se, lidovými zvyky, nebo třeba právě podle lidového vyprávění pohádek, báchorek a pověstí, můžeme poznat o jaké místo se jedná. Právě o pověsti v této práci půjde a místem jejich zkoumání bude Podorlicko, lépe řečeno jeho část, kterou je Ústeckoorlicko.

Už samotné Ústeckoorlicko a jeho přilehlé okolí obsahují velké množství různých druhů pověstí, jež se váží k různým místům. Tato místa, ze kterých jsem zkoumané pověsti získával, jsem si záměrně vybral, jelikož jsou součástí mého rodiště. Rozepisovat se o širší oblasti by nebylo tak efektivní s ohledem na hloubku tématu. Pověsti totiž vznikají a zanikají v přehnaném smyslu „skoro na každém rohu“ a popsat je všechny by byl úkol obtížný až nemožný. Stejně tak jako hovořit o všech jejich autorech, které někdy ani neznáme.

Vymezení pojmu pověst:

„Pověst je krátký prozaický žánr původně folklorní (orální) epiky, tematicky vázaný k reálnému místu, kraji, předmětu, historické či pseudohistorické osobnosti, nebo události.“¹ Je jedním ze specifických útvarů lidové slovesnosti, stojící vedle dalších druhů, jako jsou: Báje (mýtus), pohádka, legenda, zpěv bohatýrský, dějepravná báseň, balada a romance, básnická povídka, idyla či epos, které se pak mohou dále větvit a rozdělovat.

Dělení pověstí může mít mnoho podob a každý z autorů sbírající pověsti může používat jiný druh třídění. Například dlouholetý specialista na podorlické pověsti Josef Tříška používá novátorské dělení do různých skupin, o čemž bude řeč dále. Dělení pověstí v obecné, základní rovině se však nejčastěji drží těchto základních tříd:

---

¹ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef et. al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha, 2004, s. 509. ISBN 80-7185-669-X

1) Pověsti historické –

Jedná se o dějinné události, v jejichž popředí mohou stát skuteční lidé a jejich skutky. Tento druh často vypráví o válkách lidových, revoltách, přírodních katastrofách a epidemiích. Také může jít o pověsti ze života měst či hornických míst.

2) Pověsti místní –

Vází se ke konkrétní lokalitě a může se v nich vyskytovat magická moc. Ty se dle encyklopedie literárních žánrů mohou dále dělit na:

ETYMOLOGICKÉ – Vztahují se ke vzniku či zániku podivuhodných přírodních útvarů, nebo starobylých stavebních památek (zvýšená plošina v krajině vznikla při husitském tažení jako Žižkův hliněný stůl),

GENEAOLOGICKÉ – Se vztahují k historii rodů (Pověst o Rožmberské bílé paní),

HERALDICKÉ – Objasňují původ šlechtických erbů, městských znaků a domovních znamení.

LEGENDÁRNÍ – Líčí založení klášterů (klášter byl postaven na místě zjevení Panny Marie) či vznik zázračných pramenů aj.²

3) Pověsti démonologické –

Tento žánr bývá mezi folkloristy často brán samostatně. Spadají sem pověrečné povídky někdy zařazované mezi pohádky. Vypráví o střetávání člověka s nadpřirozenými bytostmi (polednice, hejkal, čert, vodník atd.). Hovoří o nevysvětlitelných vyléčeních, splnění věštby a podobně. Patří sem i pověsti o lidech s výjimečnými znaky a osudy jako třeba Faust, kat, obr, v našem případě třeba Dešvenda či Rieder. Pro folklorní vypravěče je tento druh pověstí základem.

Například autor knihy *Pověsti Lanškrounska* Petr Boček, zde použil i jiných děl. Jeho základní osnova je třídění:

A) Podle podoby, formy (psané prózou, veršované, dramatické),

B) Podle způsobu zpracování (Stručný záznam pověsti, Umělecky zpracovaná pověst),

---

² MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef et. al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha, 2004, s. 510. ISBN 80-7185-669-X

C) Podle lokality, ke které se pověst vztahuje (kniha *Na besedě*),

D) Podle obsahových hledisek,

Skupina D) pak nese rozvětvení na základě výše popsaném hlavním dělení.

Pověst obecně líčí nějakou událost či příběh často neobyčejný a zvláštní, vázící se k nějakému určitému místu, v nějakém čase, mnohdy k jisté osobě, nebo i ke skutečné či prameny doložené události. Hrdinské činy, bitvy a jiné památné příběhy se uchovávaly v myslích pamětníků a předávaly se pomocí ústního podání z generace na generaci, čímž se postupně vytrácela pravdivost celé události. Mnohdy si vypravěč něco přidal, což s postupem času ubíralo dále na autentičnosti. Přesto, na rozdíl třeba od pohádek, stále často uchovávají alespoň strohé jádro založené na pravdě.

To co konkrétně ovlivňovalo a ovlivňuje vznik pověstí na Ústeckoorlicku, závisí na mnoha faktorech, které mají na podobu pověstí určitý vliv. „Regionální literatura a vlastivěda má různé tematické okruhy, obory, žánry a specifika: Lidová slovesnost, písně, říkadla a pohádky. - Lidový kalendář, zvyky a pranostiky. – Lidová zbožnost a zázraky – Mravy a etiky domova. – Tradice staré a nové. – Osobní a lidové typy, řemesla. – Vesnické prostředí, svéráz měst. – Nápisy (epigrafika).“³ Některé z těchto okruhů se mohou vzájemně prolínat či doplňovat. Pro nás je však velice důležité to, že právě tyto okruhy ovlivňují podobu pověstí, které na jejich kořenech vznikají.

1.2. Horská krajina plná pašeráků:

Ústeckoorlicku dominují dvě řeky Tichá a Divoká Orlice s kopcovitou krajinou Orlických hor. Tento terén nutil místí obyvatelstvo podříditi se místním podmínkám obživy. Dřevařství, myslivost, ale zejména sklářství a tkalcovství se svojí tradicí pojí k této krajině dodnes. Tkalcovské stavy byly v horských a podhorských chaloupkách běžným vybavením a při skromných příjmech představovalo tkalcovství nutný přivýdělek k obživě početných rodin. V mnoha případech však byla bída taková, že zdejší zdroje obživy nestačily, a proto lidé přecházeli na temnou stranu zákona. Pytláctví a pašování bylo při hranicích Polska velmi častou záležitostí. Osudy těchto lidí – tak, jak je slyšel od pamětníků, jak je vyčetl z kronik a jiných pramenů - se zabýval zejména Antonín Špinler.

„Vlastivědou našeho kraje se dlouhá léta zabýval učitel těchonínské školy Antonín Špinler (1916-1999). Napsal pět knih pověstí, pohádek, ale také povídek o zajímavých

---

³ TRÍŠKA, Josef. *Podorlicko a literatura*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 2000, s.3. ISBN 80-86042-24-3.

obyvatelích u nás i v okolí:" O bílé lišce; Lidé od Orlice I, II; Na Modrou stranu, pašeráci!; Pod Suchým vrchem.

Na Antonína Špinlera vzpomínají jeho žáci jako na výborného pedagoga, který jim dal nejen základy vzdělání, ale učil je také lásce k rodnému kraji a přírodě. Přál si, aby pro jeho žáky nebylo slovo domov prázdným slovem. Láska k němu podle něj prochází rukama a rozumem – pak teprve se usídli v srdci.

To rukama znamenalo například sázet stromky, pomáhat udržovat pořádek, osazovat ve vsi záhonky květinami a pečovat o ně, sbírat kamení na poli, sušit léčivé byliny, krmit zvěř atd. Rozumem – nebýt lhostejný, znát minulost, pověsti, obohacovat vědomosti o kraji, poznávat přírodu, účelnost lidových staveb apod. Do srdce se nám pak vtiskne úcta k lidem, jejich práci, památkám, přírodě, mateřské řeči i umění.⁴

Z jeho knih *Lidé od Orlice I, II* se nedozvíme pouze o způsobu života lidí v pohraničí mezi Českem a Polskem. Zjišťujeme a poznáváme, jakou měli mentalitu, čemu uvěřili a v čem se lišili od lidí dnešních. Do těchto příběhů jsou však tu a tam zamíchány i místní povídky a pověsti. Jako příklad uvádím část jednoho příběhu z knihy *Lidé od Orlice II*:

„A děda jednou později vypravoval:

„Von se narodil v tej době, když tu vokolo všude řádila ta hrozná cholera. Dobrý lidi umírali, jako by mu chtěli udělat místo. A von se hned zamlada začal roztahovat, všecko bylo jeho a každej mu musel uhnout. Vypravujou se vo něm všelijaký historije, ale tahlenc se mně zdá bejt nejstrašnější...

Pácha měl sestru, d'ouče to bylo hezký, šikouný a bohatý, ale vokolo poblíž se pro ni žádnéj kloudnej ženich nevokázal. Tak se rodiče dopisováním dohodli se svým strejcem, kterej byl falářem kdesi na Šumavě, že k němu céru pošlou a tam že se istě vdá lepčí než tady. Připravili bohatou vejnavu – peřiny, prádlo, oblečení, nádobi a nákej ten nábytek a v truhle mělo to d'ouče nešťastný prej celejch tisíc zlatejch. Všechno to naložili na vůz a bratr Vinca že nevěstu vodveze na tu šumavskou faru. No to vám pojdam, to ji teda svěřili tomu pravýmu! Von Vincek tůze dobře věděl, že bude muset sestře eště vyplatit podíl, až jednou podědí hospodu a pole, a tak ledva vyjeli, porad mudroval, jak to všechno zařídit, aby nemusel sestru vyplácet a eště sám zbohat. To mu istě poradil sám rohatej. Předstaute si, von prej to d'ouče nešťastný důvěřivý kdesi daleko vocuď zaved k nákej hlubokej propasti nebo starej šachtě a

---

⁴ Oficiální stránky obce Těchonín. Dostupné z URL: <<http://www.techonin.cz/antonin-spinler>>.

tam ji shodil. Vejnavu rozprodal a peníze si skoval. Domu nespěchal, aby to vypadalo, že vopraudu na tej šumavě byl...

V šestašedesátým po tej nešťastnej bitvě, kterou naši třetího července u Králové Hradce prohráli, se tady našim krajem převalilo prajský vojsko a za ním po státní silnici táhly trény. A tenkrát chodili tady po vesnicích přestrojený rakouský vojáci a ponukali mužský, aby ty prajský vozy se zásobama přepadali a všecko, co Prajzum seberou, že si můžou nechat. Že to chce sám císařpán a chlapum že to radí setnik Alfréd de Vivenot. To víte, Vincek se nenechal pobízet, to bylo něco pro něj...

Pak jednou uhodil na dlužníka zvostra. Ať hnedka zaplatí, nebo že ho zažaluje u soudu. Chudák Zinkžida mu prej tenkrát před plnou šenkounou řek:

„Seš, Vinco zloděj a Pánbu ti to jednou spočítá. Ty tvý zlý skůtky se na jednu mísu na váze spravedlnosti istě nebudou vejdot a ta druhá mísa pro dobrý vostane prázdná. Inu, co Pácha napáchá, to peklem zapáchá!“

Položil na stůl vzácny hodinky, všem se uklonil a vodešel. Vodešel navždycky. Za chvíli ho našli na hospodskej síni voběšenýho. Vo tech hodinkách se říkalo, že se Páchoj mstily, tikaly a brnkaly mu porád bez natahování ve dne i v noci, vtíraly se do svědomí tak, že nemoh ani spát, byl vzteklej až trochu pomatenej. Sám je proto ze zlosti zazdil do nejsilnější zdi u komína. Ale pojdá se, že někdy tikaj a brnkaj podnes.“

S Frantou z hospody jsme přitiskli uši na silnou zeď u komína, bedlivě naslouchali a čekali, až se Zinkžidovy hodinky zas ozvou. Nedočkali jsme se. Snad si je Pácha na konci své životní pouti usmířil, protože daroval ze svého pole pozemek pro výstavbu bořitovské kaple a přispěl ze svého měšce také na cihly a trámy.⁵

V této kapitole jménem Bambitka, kde jsou jako zdroj uvedeny vzpomínky dědy Vendelína Šolce, lze spatřit hned několik zajímavých aspektů.

Na první pohled je patrné, jak autor přenáší místní lidovou mluvu tak, jak ji slyší od vypravěče. Tím konzervuje různé slovesné názvy, které se dnes mění či upadají v zapomnění, pozdějším generacím. Tímto druhem nářečí typickým právě pro Podorlicko se zabýval i Josef Tříška. V jeho knize *Podorlicko a literatura* nalezneme na str. 12 příklady slov a hláskových zvláštností, které jsme viděli i ve výše uvedené ukázce.

---

⁵ ŠPINLER Antonín. *Lidé od Orlice II*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1997, s.14-16. ISBN 80 86042-01-4.

I pokud by vyprávění dědy Šolce bylo celé vymyšlené, přesto by obsahovalo pevná historická vodítka o tom, do jakého dobového kontextu příběh zařadit. Dozvídáme se hned na začátku, že loupeživý Pácha se narodil v době, kdy všude řádila hrozná cholera. O té autor píše blíže i v kapitole Čestná památka. Kromě informací o choleře se dozvídáme i o roce 1866, kdy byla svedena bitva prusko-rakouské války u Hradce Králové. Tyto obecně známé informace nám vlastně ukazují, jak události evropského měřítko ovlivnily konkrétní obyvatele jedné malé vesnice v Čechách.

V pomezí mezi tím, co si přidal a pro příběh upravil autor na jedné straně, a vzpomínkovým vyprávěním pamětníka Šolce na straně druhé, vyvstává i část s prvky pověsti. Touto částí je myšleno povídání o tajemných hodinkách, které zlého Páchu strašily za jeho hříšné skutky, a které musel pro klid zazdít do nejsilnější zdi v domě. Jak je psáno již výše, nedaly mu klidu ani po zazdění a neustále mu připomínaly, jaké skutky páchal a co ho zřejmě čeká po smrti. Ze strachu tedy vidíme alespoň částečnou nápravu „zvrhlého lotra“ tím, že vydal nemalý obnos na výstavbu bořitovské kaple.

Autor se nám snaží - nejen na této pověsti, ale i na ostatních místech v knize - přiblížit morální osnovy, podle kterých by měl každý správný člověk žít. Ukazuje nám dobro i zlo většinou jasně vymezené. Poukazuje také na to, že člověk žijící mimo zákon, například pašerák, nebo pytlák, nemusí být vždy zloduch. Naproti tomu, že člověk, jež žije naoko dle práva, nemusí být vždy „svatoušek“.

Knihy Antonína Špinlera, jako jsou *Lidé od Orlice a Lidé od Orlice II*, nejsou sice ve většině případů pověsti jako takové a nesou se spíše v duchu povídek a vzpomínek našich předků, nicméně i to zde hraje důležitou roli. Jeho dílo totiž tvoří rámec těchto důležitých bodů: humoru, boje dobra se zlem, charakteru lidí, místní krajiny a lidové slovesnosti. To vše pomáhá pochopit tento kraj, což je nezbytné i pro správné pochopení místních pověstí. Na závěr této pod-kapitoly uvádím vyprávění Jiřího Panuše, převzaté z dokumentárního cyklu filmů o životě na česko-polském pomezí.

„V této obci, to znamená v tomto Studeném, byli v podstatě pašeráci všechny rodiny. Sám pašerák Bednář mi jednou vyprávěl o tom, že studentský starosta byl nejenom dobrý pašerák, ale i dobrý pytlák a že tady natolik drželi pospolu jako jedna rodina, takže i když přišla finanční stráž něco hledat, tak nikdy nic nenašla, protože než došli do baráku, tak oni plotama a to přeházeli úplně na druhé kus vesnice, takže v podstatě nikdy nic se neobjevilo a navíc tady bylo to podstatné, že tady byla skutečná soudržnost.“

Jedním z velkých pašeráckých rodů byli Bednářovi. Pan Daniel Bednář byl pašerák, který pašoval už za období Rakousko-Uherska a jeho oblastí byla hlavně Bartošovice v Orlických horách a Němajův. Z této doby jako je kupu příběhů. Jedním takovým parádním kouskem bylo to, že jezdil v -landaurů- v kočárů jako kněz a měl monstranci a žehnal finančákům, tehdejší pohraniční finanční strážníci rakouskouherské a oni se křížovali a přitom plnej vozejk byl zboží.

To pašování to bylo jako droga. Když k tomu ti chlapi jaksi přičuchli, tak už se toho těžko vzdávali a nakonec, nebyla to jenom otázka nějaké frajeřiny, ale byla to i otázka obživy a nutnosti obživy, protože ta políčka na těch horách nějakou velkou obživu nedávala. Zima tady byla dlouhá. Ne nadarmo se tady říká v tomto regionu, že je tady zima šest měsíců a dalších šest měsíců zejma. O tom nakonec svědčí i různé názvy osad a vesnic, jako třeba vesnice Studené. Potom, že se tady pašovalo a že tady to má vztah tento kraj k historii pašování a k celnictví je název osady Celné, která tak nějak k tomu patří.⁶

Toto vyprávění se nese v podobném duchu jako knihy Antonína Špinlera *Lidé od Orlice a Lidé od Orlice II*. Zmiňovanou příhodu Daniela Bednáře o pašování plného vozu v převlečení za kněze, lze dohledat i v těchto knihách.

1.3. Sklářské pověsti:

Díky českému sklu jsme byli a stále jsme známí po celém světě. Již v gotice bylo české sklo známé svojí čistotou. V baroku bylo velmi žádané ryté sklo, jehož výrobky byly exkluzivním vybavením movitých osob. Výroba skla v Podorlicku zapříčinila vznik pověstí s touto tematikou. „Orlicko-kladští skláři (v Kaiserswalde, v Trčkově a v Deštném) tavili sklo v sklářských hutích v 16. a 17. století. Pece měly vysoký žár. Sklářské motivy ohně, světla i zboží přešly i do pověstí.“⁷ Jako příklad uvádím jednu kratší pověst z téže knihy. Tříška i zde uplatnil svoji stručnou formu podání obsahu, bez beletrizujících prvků, kterou podal zejména v knihách *Podorlické pověsti a Pověsti od kladského pomezí*.

„**Ohnivý pes:** Z Kaiserswalde chtěly jednou dvě paní nést přes hory do Deštného sklo. Když byly u kříže v Trčkově, bylo již tma. Když se přiblížily ke kříži, uviděly před ním ležet ohnivého bezhlavého psa. Ženy se ulekly a utíkaly, ale jedna upadla a druhá volala pronikavě o pomoc. Lidé přispěchali s lucernami a uviděli, jak něco světelného odběhlo od kříže. Jedna

---

⁶ DVD. *Blízko k žití: cyklus filmů o životě na česko-polském pomezí*. TRIBOVIA PICTURES, Ústí nad Orlicí 2009.

⁷ TŘÍŠKA, Josef. *Podorlicko a literatura*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 2000, s.143. ISBN 80-86042-24-3.

žena ležela v příkopu. Všechno sklo, které nesla v pokrčení, bylo rozbité. Od té doby tu nikdo v noci nechodil a také obě paní raději chodily ve dne. (Grossmutter 14. TřBáje 60) ⁸

1.4. Kraj tkalcovských stavů:

„To srdce tkalcovské:

To srdce tkalcovské
Je celé z bavlny,
z nití a uzlíků
balíček hotový.

A tady nahoře,
Tady je v dolíčku
Ukryto lásky kus
V tkalcově srdíčku.

Ťuká tam, zavolá
a nemá nikde klid,
jako stav tlukot jde
a umí hovořit.

Kdo nám je upředl?
Kdo utkal? Kdo to ví?
Proto tak rádo má
Své dílo ve stavech,

Pro ně si zaťuká,
pro ně dá každý dech.
To srdce tkalcovské
Je celé z bavlny.⁹

Na Ústeckoorlicku bylo donedávna tkalcovství věhlasné. Než se začaly zavírat textilní továrny kvůli levnému dovozu z asijských zemí, poskytovalo toto zaměstnání živobytí mnoha rodinám. Obživu poskytovalo pro lid nejen v nedávných desetiletích, ale i stovky let zpět, kdy bylo klapání stavů večer slyšet téměř z každého stavení. I tento místní velmi rozšířený druh práce se promítl v lidové slovesnosti nejen v básních, jak můžeme vidět výše, ale i v pověstech. Tehdejší těžký tkalcovský život nám příhodně připomíná následující krátká ukázka z pověsti Tkadlec a Mlynář.

„Mnoho tomu let, co v Celném v chaloupce u lesa žil chudý tkadlec se ženou a dětmi. Byli snad více o hladu než o jídle. Jednou, když na plátně odvedeném faktorovi vydělal nějakou zlatku navíc, zašel k velkému zdejšímu sedlákovi koupit pytel obilí. Věděl, že se

⁸ TRÍŠKA, Josef. *Podorlicko a literatura*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 2000, s.143. ISBN 80-86042-24-3.

⁹ Tamtéž s.142.

nezkazí a doma bude nějaká zásoba. Koupil dobře a hned s obilím spěchal do mlýna. Pan otec měl ten den hodně roboty, a tak se tkadlec nabídl, že si sám obilí nasype, jen aby mu je semlel. Mlynář nebyl právě měkkého soucitného srdce, a když už chtěl tkalci ukázat, kam obilí odnese, rozpomněl se, že mu od minula zůstal za jednu mouku dlužen.“¹⁰

Ve výše zmiňovaných podkapitolách můžeme vidět, jak místní způsob obživy na Ústeckoorlicku stejně jako i jinde v Podorlicku zapříčiňoval vznik pověstí a promítal se do nich. Těmito prvky se liší od pověstí z jiných koutů republiky. „Region je kraj s charakteristickou specifickou společenskou i kulturní a s různými hospodářskými i přírodními znaky. Regionální literatura je spjata souvislostmi jazyka a kultury, reality a umění, osobností a místa. Regionální osobnosti, které se v kraji narodily, zde působily nebo zemřely, ovlivňovaly často život regionu, vkládaly do literárních děl místní prvky atd. Regionální autoři mají ovšem prohloubenější vztah ke kraji.“¹¹ O těchto autorech bude řeč dále.

Horská a podhorská krajina má jiné předpoklady pro vznik regionálních pověstí. Například v městském prostředí se bude těžko objevovat třeba postava Hejkala, zatímco v lesích u horských chalup se pověstem o něm daří patřičně lépe. Podobně tak jako pověstem o kopcích či hradech, jež zde přímo vybízí k různým příběhům. Těžko by se jim dařilo v krajině rovinaté, kde o hrad ani nezavadíme. „Lidová slovesnost je literaturou tradiční, souvisící zvláště se středověkou literaturou. Její významnou reprezentantkou jsou pověsti, které jsou obrazem humanitního, náboženského, zvykového, slovesného a místního života lidu.“¹² Vznik pověstí se zde tedy samozřejmě z velké části řídí archetypy, místa a nadpřirozené bytosti se zde objevují stejné jako kdekoli jinde. Při bližším pohledu však můžeme spatřovat odchylky a originální prvky, které jsou v těchto pověstech závislé na místním kraji.

---

¹⁰ FRYDRYCH, Václav. *Pohádky a báje orlického kraje*. Uniprint, Rychnov nad Kněžnou, 2003, s.104.

¹¹ TRÍŠKA, Josef. *Podorlicko a literatura*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 2000, s.3. ISBN 80-86042-24-3.

¹² TRÍŠKA, Josef. *Pověsti od kladského pomezí a dvou orlic*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1993, s. 3.

II. Tajemná místa a pověsti se k nim vážící:

V této kapitole bude řeč o místech, která již na první poslech vyvolávají tajemno či nějaký starý příběh, jež ukrývají. Bude řeč o hradech, hřbitovech, starých opuštěných domech či místech, kde zejména v průběhu 19. století vyrostlo nemálo božích muk a křížků. Rozebírat však budu i méně tajemná, avšak neméně zajímavá místa, ke kterým se pojí tematika pověstí, například pověst o nejvyšším kopci v okolí, o Suchém vrchu, či pověst o vzniku Horákovy kaple. O tato místa mohou mít regionální autoři a zejména čtenáři zvýšenější zájem, než o ostatní pověsti. Z jejich pohledu nejde o nějaký vzdálený kraj, ke kterému se pověst pojí, ale jde o jejich ves či nedaleké okolí. Jde o místa, která dobře znají a častokrát je navštívili. O to větší může být pak prožitek při vyslechnutí, nebo přečtení takového příběhu. Jde přece o pověst a kdoví jaká „kapka“ pravdy se v ní může skrývat.

2.1. Pověsti o hradech:

Hrady a jejich zříceniny, vypínající se majestátně nad krajinou, jsou často vidět již z dalekého okolí. Dnešní návštěvník nezdědka kdy pocítuje při návštěvách hradů jejich historickou stopu, která nese i nádech tajemna. Jedná se totiž o jedny z nejstarších u nás dochovaných staveb. To, co se odehrávalo mezi stěnami těchto pomníků minulosti, se dočítáme ze starých kronik a dalších pramenů. Ne všeho se ale „dopídíme“ a většinu si můžeme pouze domýšlet. Pokud tedy tato místa mohou vyvolat takové pocity u dnešního technikou a soudobou společností nasáklého člověka, jak asi mohla působit na člověka před sto lety, před dvěma sty lety, nebo ještě dříve. Bylo by až prazvláštní, pokud by nebylo povídaček a pověstí o hradech.

Hradů v okolí ústeckoorlicka, lépe řečeno hradů, jež spadají do vymezeného okruhu mého zkoumání, je hned několik. Jedná se o:

- Lanšperk
- Hrádek u Lanšperka
- Žampach
- Rotnek
- Kyšperk (Geyersberg – Supí hora)

Z dalších nedalekých míst lze doplnit: Skalka, Brandýs nad Orlicí, Orlík, Bývalý hrádek Katrštejn, Potštejn, Litice. Jak je vidět, hradů nebo jejich pozůstatků je v tomto kraji víc než dost. Bohužel pro jejich zchátralost či někdy téměř celé rozpadnutí o nich často už neví ani

místní lidé, bydlící nedaleko těchto míst. Například z Hrádku u Lanšperka nezbylo do dnešních dnů prakticky nic.

Podíváme-li se blíže na jednotlivá místa, můžeme mezi nimi v některých pověstech spatřovat propojení či tematickou příbuznost. Například Pověst o Čertově mostu se váže k hradu Lanšperk i k Hradu Žampach, mezi kterými měl být most vystavěn, jinde mnohokrát zpracovaná pověst o Pancéři ze Žampachu se pojí se Supí horou (bývalý hrad v dnešním Letohradě. Z německého názvu Geyersberg – Supí hora se později vyvinul název Kyšperk), odkud pocházel jeho loupeživý kumpán Jeniš. Dále v podkapitole Pohádka splývající s pověstí.

2.1.1. Lanšperk:

Pověstí o lanšperském hradu a jeho okolí nalezneme hned několik: O bludičkách¹³, O ohnivém¹⁴, O Maixnerově louce¹⁵, O světýlku¹⁶. Všeobecně nejznámější a pro Lanšperk z pohledu pověstí nejdůležitější je však pověst O čertově mostu.

„ O zvláštních balvanech, posázených po lanšperském kopci a přilehlých lukách, si lidé povídají už po několik pokolení. Čertovy kameny, jak se jim tu říká, mlčí. Asi vědí proč. Na lanšperském a žampašském hradě žili rytíři, kteří se den co den nejraději proháněli po lesích a lovili zvěř. K častým radovánkám patřily i pitky. Cesta k hradům byla krkolomná a vedla sráznými stezkami přes kopce a údolí. Urození pánové často přemýšleli, jak by se dala srovnat. Ač se snažili, jak se snažili, nápady, které měli, nebyly uskutečnitelné lidskými silami. A tak si na pomoc pán Lanšperka povolal samotného knížete pekelního Lucifera. Zavázal se mu svou vlastní krví, že mu bude po smrti náležet. Na oplátku měl černý kníže vystavět pohodlný a přímý most z hradu Lanšperka až na hrad Žampach. Lucifer slíbil, ale měl jednu jedinou podmínku. Přes noc, během práce pekelné chásky, nesměl v celém okolí zakokrhat jediný kohout. Do kuropění mělo být dílo hotové. Rytíř kývnul a hned poručil hradní stráž, aby se rozjela na koních po celém panství a všechny kohouty pobila. S povykem se rozjela nevázaná chasa a bezohledně proslídila každičkový kout celého rytířova panství. Jednoho kohouta se jim však zabít nepodařilo. Byl to kohoutek opuštěné stařenky, která žila v chudobě v malé chýši. Není se co divit, že ho chtěla uchránit. Skrýší se stal pekáč na plotně. Kdepak by tam slídilům přišlo na rozum hledat. Za blesků a hromobití, s ohlušujícím rachotem se začaly pohybovat skály a obludné balvany se rovnaly za pomoci Luciferových pacholků

¹³ BERAN, Miroslav - PECHÁČEK, Jiří. *Dobroučské obrázky*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1996, s.41.

¹⁴ HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 32. ISBN 80-901707-6-5.

¹⁵ Tamtéž. s. 33.

¹⁶ Tamtéž. s. 33.

v pilíře. Celá země se jen třásla. Most se začal zvedat do výše. Skoro se už rozednívalo, když náhle veškerý lomoz ustal. Nastalo nevysvětlitelné hrobové ticho. Za malý okamžik se země chvěla duněním. Nedostavěný most se řítí k zemi. Babiččin kohout, kterému se zdála noc nekonečná, si z dlouhé chvíle zakokřhal. Ďábelská moc ztratila svou sílu. Ráno, když se rytíř probral a vstal, místo mostu, který se měl pyšnit od jednoho hradu k druhému, spatřil hromady ohromných balvanů rozházených po polích, lukách i lesích. Cesty byly zatarasené, staly se ještě méně schůdnými než kdy před tím. V boku na stráni pod Baštou jich bylo, jak když naseje. Lanšperský rytíř ihned pochopil, kolik uhodilo. Následující noc si jeho duši odnesl čert. Balvany jsou dílem d'ábla.¹⁷

Tuto pověst lze nalézt s různými autorskými obměnami v různých publikacích, jádro příběhu však zůstává neměnné. Na internetových stránkách Českého rozhlasu je však možno tuto pověst nalézt v jedné z nejvíce pozměněných forem. V předchozí výše uvedené verzi se jasně píše o přátelství mezi pány z Lanšpekra a ze Žampachu, není zde nikde psáno o tom, že by byl Lanšperský pán zlý lakomec, dokonce zde není ani zmínka o tom, že by Lanšperskému pánovi před d'áblem nabídl pomoc nějaký sedlák. Podívejme se tedy na to, jak se od sebe jedna pověst může lišit prostřednictvím dvou autorů.

„Na Lanšperku pobýval v dávných dobách lakomý a závistivý hradní pán. Jednoho dne si usmyslel, že vybuduje most mezi Lanšperkem a blízkým Žampachem. Dlouho však přemýšlel, jak by co nejlépe pořídil potřebný kámen na tak náročnou stavbu. Pro svoji lakotu odmítl nabídku z blízké obce a dotyčného sedláka se slovy "Čert tě vem!" vyhnal z hradu. Sedl si na masivní dubovou lavici a zadumaně přemýšlel, jak získat potřebný kámen a nevydat za něj ani groš. Najednou slabě zahřmělo a před lanšperským pánem se znenáhla objevil čert, zahalený v temném kouřovém oparu. Místností se rychle rozplynul sirný zápach. Jakmile se pán vzpamatoval, zvolal: "Který pekelník tě na můj hrad vysílá?" Čert odpověděl: "Sám pán pekel!" A nabídl pánovi pomoc se stavbou mostu. Pán souhlasil, neboť věděl, že levněji most nepostaví, a vlastní krví se čertu upsal. Druhý den nechal pochytat všechny kohouty v lanšperském okolí, tak jak slíbil čertovi. Čerti byli připraveni postavit přes noc nový most, spojující Lanšperk a Žampach. Most rostl pod rukama pekelníků jako z vody, když kdesi z dále zakokřhal osamělý kohout, na něhož se zapomnělo. Jeho kokrhání vyděsilo čerty natolik, že zanechali své práce, připravené balvany ponechali na svých místech a rozutekli se. Lanšperský pán poté proklínal celou hradní posádku. Zanedlouho si však

---

¹⁷ DUŠEK, Radim. *Sborník lanšperského hradu*. OFTIS, Ústí nad orlicí, 1995, s.60.

uvědomil, že nedokončení mostu jej zachránilo od pekelných muk a začal žít skromně a čestně. Na stavbu mostu zcela zapomněl a dnes jeho chamtivé počínání připomínají právě jen balvany, rozestě po okolí jeho bývalého sídla.¹⁸

Vidíme zde tedy rozdílnosti v počátcích příběhu o přátelství obou pánů a v možnosti postavit most se sedlákovou pomocí. Dále je vidět i rozdíl v podpříběhu o stařenčině uschovaném kohoutkovi, který zde zcela chybí. Velkou obměnou oproti ostatním verzím této pověsti je pak i to, že zakokrhání kohouta Lanšperského pána zachránilo. Jinde je nemilosrdně odnesen čertem. Tento konec ve svém podání Zdeněk Hackenschmied ještě podtrhuje a z mravního hlediska lépe usazuje tím, že pán ve vzteku z pokaženého díla srazil pěstí do studny svoji dceru. Čertovo počínání je pak tedy možno chápat jako spravedlivější odplatu.

Pokud se tedy zamyslíme nad těmito úpravami, kterými si příběh podle svého upravovali autoři dnešních publikací, vydaných v posledních několika desetiletích, můžeme si udělat obrázek o tom, jak se takovéto příběhy neustále měnily v minulých staletích. I v těchto několika příkladech se jádro příběhu mění jen nepatrně. Z celkového pohledu už o tak nepatrné změny nejde a příběh dostává o něco jiný nádech.

V dobách, kdy gramotnost nebyla mezi běžným obyvatelstvem rozšířena, bylo hlavním způsobem interpretace pověstí pouze ústní podání. Pokud je tedy možno spatřovat na jednom příběhu takovéto odchylky u autorů z dnešní doby, jak velké odchylky asi mohly nést příběhy tenkrát? Odpověď je snadná. Velké a nemuselo jít pouze o pozměnění pověsti, ale i o jejich celé přejímání, jak je možno se dočíst od Jiřího Frýzka: *Ze světa pověstí*. O přejímání pověsti O čertově mostu (O čertových kamenech):

„Pověst tato je všeobecně známa, protože byla mnohokrát tisknuta. Je to stěhovavá látka a vypráví se o mnoha místech. Původu je asi literárního. Lid to v nějaké „kronice“ četl a povídku přenesl do svého rodného kraje, když viděl po okolí ohromné kameny, o nichž nedovedl říci, jak tam přišly. Pro náš kraj má tato povídka svoji zvláštní vůni, kdoví, jestli nevznikla tady a nebyla i vzorem povídkám cizím.“¹⁹

Pro důkaz, že má Frýzek pravdu a jde skutečně o stěhovavou látku, nemusíme chodit nijak daleko. Již několikrát zmiňovaná obec Celná má totiž pověst stejnou. Neváže se sice k žádnému hradu, ale i tak se jedná o stavbu kamenného mostu čertem, který měl podmínku vybít pro svou práci všechny kohouty. A stejně tak i zde jedna stařenka nehodlá svého

---

¹⁸ Český rozhlas, Téma: Hrady a zámky, rubrika: pověsti [cit. 16-2-11]. URL: http://www.rozhlas.cz/hradyazamky/povesti/_zprava/224768.

¹⁹ FRÝZEK, Jiří. *Ze světa pověstí*. Ořtís, Ústí nad Orlicí, 2007, s. 111. ISBN 978-80-86845-71-5.

oblíbeného kohoutka obětovat, díky čemuž je čertovo dílo zmařeno a místo mostu jsou v okolí poházeny veliké kameny. Pro příklad uvádím úryvek z knihy Rudolfa Zrůbka: *Pohádky a báje orlického kraje*.

„V jednom jejím úzkém místě už od nepaměti probíhá hranicí dvou obcí, Celného a Těchonína. V temném, smrky a jedlemi zarostlém údolí se najednou zvedají ostré skály. Zdají se blízko i daleko a jejich temena měla kdysi nést most.

Skutečně. Před mnoha lety uzavřel čert s rychtářem z Těchonína v hospodě sázku, že za jedinou noc postaví v těchto místech most. Rychtář měl už něco vypito, když si na sázku plácli do dlaní, neboť sám rozhodně nevěřil, že most tu někdy uvidí. Chytrý čert si však předem vymínil, že v okolí musí být zabiti všichni kohouti.²⁰

Co se týče zařazení těchto pověstí o stavbě mostu, půjde o pověsti místní. Váží se ke konkrétnímu místu, kterým je například Lanšperk. Zároveň půjde i o pověst démonologickou. Vyskytuje se zde úhlavní nadpřirozená postava čerta, jež za celým dílem stojí.

2.1.1.1. Pohádka splývající s pověstí:

Pověsti mohou zasahovat a prosakovat i do jiných útvarů, někdy je těžké vymezit zcela pevné hranice dělící jeden slovesný útvar od druhého. Příkladem může být biblické vyprávění o potopě, kde není zcela jisté, zda jde o mýtus či pověst. Bližší příklad, vázící se právě k Ústeckoorlicku, mohou být *Pohádky Lanšperského hradu* od Radima Duška, Libora Kubišty a Petra Žitného. Pokud se totiž podíváme na pohádku, tak od jasných věcí, které obsahuje, jako je vítězství dobra nad zlem či výskyt kouzel a nadpřirozených bytostí, většinou není uvedeno přesné místo děje či časové vymezení. Nežřídko kdy pohádka začíná slovy – Za devatero horami a devatero řekami...; Byl jednou jeden král a ten...; Bylo nebylo...; Kdysi dávno...; *Pohádky Lanšperského hradu* sice také obsahují kouzelné a nereálné bytosti, stejně jako vítězství dobra nad zlem, ale jasně se váží ke konkrétnímu místu, kterým je hrad Lanšperk. Z této knihy se dozvídáme i skutečnost, že hrad nechal založit na obranu přilehlého okolí Přemysl Otakar druhý, což je bezpochyby nezkreslená informace podložená historickými prameny.

I když jde o nové pohádky, jež vznikly před několika málo lety, přesto tyto pohádky vycházejí ze starších pověstí o místech v okolí Lanšperka, a tak se mísí pohádka s pověstí. Jako příklad lze doložit třeba pohádku *Dva tresty*. Ta hovoří o bytostech a pověstech

---

²⁰ ZRŮBEK, Rudolf. *Pohádky a báje orlického kraje*. Uniprint, Rychnov nad Kněžnou, 2003, s. 75. ISBN 80-239-1795-1.

zpracovávaných i v jiných pramenech, z nichž vychází. Vedle všeobecně známých bytostí jako je Lucifer a čert vůbec, je zde dobrodějka Grůfka, kterou popisuje ve své knize *NA BESEDE* i Václav Zdeněk Hackenschmied.

Tato pohádka se dále dotýká zřejmě nejznámější pověsti vážící se k Lanšperskému hradu – O čertově mostu, kterou je možno dohledat ve více knihách např. HACKENSCHMIED, Zdeněk: *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí – 1995 / BERAN, Miroslav; BUBENÍK, Josef; KUBÍČEK, Oldřich: *700 let obce Dolní Dobrouč Od Historie k současnosti 1292-1992*. Obecní úřad, Dolní Dobrouč 1991 / FRÝZEK, Jiří: *Ze světa pověstí*. OFTIS, Ústí nad orlicí 2007. atd. Nutno také dodat, že autor pohádky Dva tresty vycházel vedle pramenů o pověstech i z pramenů historických.

„Lanšperská země se ještě nestačila vzpamatovat z d'ábelského trestu a už tu byli lokální susedé, kteří si troufali krást, plenit a ničit, co se jen dalo. Země bez pána byla snadnou kořistí pro zhýralé rytíře okolních panství. Mezi největší opilce patřil kromě Ješka ze Špildperka, Jana Vušuba, Bohuňka ze Šumperka také Oldřich z Brandýsa a Vítek ze Švábenic. Netrvalo dlouho a k partě lapků se přidal i Petr ze Žampachu a Jeniš ze Supí hory. Oběma chutnalo pivo i medovina stejným dílem.“²¹ Tato pasáž se váže ke Zbraslavské kronice, ve které je nepřímá zmínka o založení Hradu Žampach a kde jsou vypsána i výše zmiňovaná jména loupeživých pánů:

„Neboť všichni rytíři pod králem Korutancem, jakkoli nepatrní, chtěli být králi a vykonávali na našich chudých zuřivou krutovládu. Ješek, řečený ze Špildberka, chtěl být jedním králem, Jan Vusthub druhým králem, Petr ze Žampachu třetím králem, Jeniš ze Supí Hory (z Kyšperka) také králem, Bohuněk ze Šumperka rovněž králem, Vítek ze Švábenic dalším králem a Oldřich z Brandýsa taktéž králem. Ti všichni, ač stěží jsou lidé rytířští, majíce více zpupnosti a krutovlády než sami králové; neboť jako naši susedé neustávali bez přestání činiti tehdy násilí našim chudým poddaným.“²²

K loupeživým pánům plenícím tento kraj se váží i další pověsti, velmi známá je zejména ta o Pancěři ze Žampachu, který byl za své odměněn a následně potrestán přímo císařem Karlem IV.

---

²¹ DUŠEK, Radim - KUBIŠTA, Libor - ŽITNÝ Petr. *Pohádky Lanšperského hradu*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1998, s. 20. ISBN 80-86042-17-0.

²² *Zbraslavská kronika: Chronicon aulae regiae*. 2. vydání. Svoboda, Praha, 1976, s. 218-219.

2.1.2. Žampach:

Pomineme-li pověst o mostu spojujícím Lanšperk se Žampachem, jež jsem rozebíral v předchozích podkapitolách, máme k hradu Žampach ještě jednu významnou pověst O pancéři ze Žampachu. Stejně jako je pro Lanšperk primární pověstí O čertově mostu, u Žampachu je hlavní pověst o loupeživém pánovi, jež se svými kumpány loupil po blízkém okolí.

Tato pověst však zdá se nese daleko větší jádro pravdy než pověst O čertově mostu. Příběh v některých verzích začíná až v daleké Itálii, kudy projížděl a upevňoval moc Karel IV. se svým vojskem. Když se v Pise dostal do úzkých, velkou službu mu při bojích dle pověsti poskytl právě Jan ze Smojna (Pancéř ze Žampachu). Za to byl prý odměněn zlatým řetězem a některé pověsti uvádějí, že byl povýšen do šlechtického stavu. Přeneseme-li se zpět do Čech a zpět na hrad Žampach, příběh pokračuje. Rytíř se však začíná měnit v loupežníka a okolní pánové jsou s ním v loupění za jedno. Loupení přeroste až do takové míry, že Císař musí se svým vojskem zasáhnout a dobývá hrad Žampach, kde je Pancéř i se svoji družinou pochyťán a spravedlivě potrestán.

Podíváme-li se na celou pověst z historického hlediska opřené o prameny, spatříme dvě skutečnosti. Karel skutečně na svém tažení Itálií prošel mnoha potyčkami, stejně tak je pravdou, že bylo povstání v Pise. Druhá pravdivá událost je, že stížnosti o loupeživých pánech z východních Čech se skutečně donesly až k jeho uším, až to přerostlo v tažení a zboření hradu loupeživého rytíře. Přesto se na celou věc musíme dívat s nadhledem, pouze přes kukátko pověsti. Nevíme, zda Pancéř ze Žampachu a rytíř, kterého Karel údajně odměnil za hrdinské činy v Pise, jsou jedna a tatáž osoba. Lidé si mohli pověst přenášet a upravovat, čímž se mohly důležité souvislosti zkreslit nebo vytratit. Navíc pro formu pověsti by se spojení dvou osob v jednu hodilo daleko lépe. Příběh by měl jasný ráz. Rytíř je za své skutky odměněn, ale jelikož zpychne a začne loupit, musí být potrestán. Také se zdá být dosti nepravděpodobné, že by samotný císař stál sám v čele vojska a vydal se dobývat hrad nějakého loupeživého šlechtice. Dnes máme několik více či méně podobných verzí této pověsti. Několik jich je dokonce veršovaných, pro příklad uvedu část jedné z nich:

„Pancéř, který život s mečem v ruce prožil,
který ni ve spánku krunýř neodložil;
Pancéři mír země věru již se hnuší,
zlato chce on míti a zlato mít musí!« —

Hoj, pane Smanický, se zlou ses potázal,
kupčíky dnes Karel doprovodit kázal,
doprovodit kázal a sám přišel taky,
vysvobodit kupce, sjímat dravé ptáky.

Zbojníku, teď čeled' tvá mu neuteče,
chytne on tě, Jene, a tvůj Žampach zteče!
Pancéř jímal kupce, leč než přišlo ráno,
bylo také jeho chlapstvo pozjímáno.²³

V některých je Pancéř oběšen na obyčejném, konopném provaze, jinde je oběšen přímo Karlem na zlatém řetězu, který od něho původně dostal za pomoc v Itálii. Místo hradu samotného nás může v domněnkách o pobořeném hradu dobývaném Karlem jen podpořit. Z hradu totiž mnoho nezůstalo a jde pouze o část sklepení a několik zdí. Tento fakt však ve skutečnosti nic nedokazuje. Hrad sice vojska Karla IV. roku 1355 oblehla a dobyla²⁴, k jeho zničení však nedošlo a hrad pouze přešel na jiného majitele. Jeho totální zkáza započala až v barokních dobách, kdy byl rozebírán a jeho kamenů bylo používáno v okolí jako stavebního materiálu. Pověst tedy zůstává pověstí, avšak pověstí, o které skutečně víme, že jádro se zakládá na pravdivých událostech. Půjde-li o její zařazení, bude se jednat o pověst historickou. Zakládá se na skutečně žijících osobách a váže se ke konkrétnímu panovníkovi, kterým je Karel IV. Jelikož je možno opřít se o historický pramen kronikáře Beneše Krabice z Veitmile, je onu pověst možno spatřovat jako jeden z možných výkladů oné historické události.

---

²³ BÍLÝ, František. *Patery knihy plodů básnických*. Nákladem českého knihkupectví Emila Šolce, 1892. s. 205 – 207.

²⁴ Tento rok však také není možno brát zcela bezvýhradně. Mohlo jít i o rok 1356. O vojenské výpravě se totiž zmiňuje pouze jeden pramen a tím je kronikář Beneš Krabice z Veitmile.

2.1.3. Orlík:

Jeho zbytky stojí na protějším kopci nedaleko od dnes známější zříceniny hradu v Brandýse nad Orlicí. Toto místo již stojí na hranicích či nepatrně za vymezeným regionem, avšak stále spadá do Podorlicka a nese zajímavá vyprávění.

Když jsem loni koncem léta toto místo navštívil, nemohl jsem jej původně nalézt. Naštěstí se několik set metrů nad strání za pomníkem Jana Amose Komenského nachází starý statek, jenž se zbytky hradu sousedí. Stařena, jež zde žije, mne dále nasměrovala a zmínila se, že šlo o klášter, který pobořili husité a ve kterém jsou dle pověsti stále ukryty sochy apoštolů v životní velikosti zhotovené celé ze zlata. Tato pověst prý podnítila za druhé světové války Němce, kteří zde prý tento poklad marně hledali. Po nich odešli s prázdnou i další novodobí hledači, kteří se spoléhali na moderní přístroje. Dnes prý z tohoto místa (dle jejich slov), stále vychází jakási tajemná síla, která sem čas od času přitáhne i některé sekty, které pak na místě provádí různé obřady.

V troskách hradu (troskami je v tomto případě myšleno vážně jen několik kamenů, které již ani nenesou stopy zdiva) jsem skutečně našel tři ohniště, zbytky svíček a rozsypané koření, pověst o ukrytých apoštolech v klášteře Orlík, však bude zřejmě směřovat jinam.

O této pověsti se stručně zmiňuje i Josef Tříška:

Dvanáct apoštolů –

„Na Orlíku v katastru sudislavské obce jsou prý ve zříceninách kláštera uloženy velké poklady, zvláště dvanáct stříbrných apoštolů v životní velikosti.“²⁵

Problém vyvstává však v tom, že na Orlíku nestával klášter, nýbrž hrad. Jak hovoří i kniha Františka Musila *Hrady, tvrze a zámky okresu ústí nad Orlicí*

„Zásluhou historika Brandýsa n. Orl. Břetislava Kadlíčka byly zbytky hradu Orlíka spojeny nesprávně s klášteřem Orlík, který patřil řádu křižovníků s červeným srdcem - cyriakům (Kadlíček nesprávně mluví o křižovnících s červeným křížem).“²⁶ Informační tabule, jež je umístěna při cestě na hrad v Brandýse nad Orlicí, hovoří taktéž mylně o klášteře Orlík, který byl pobořen husity. „Klášteř Orlík, pro který rozhodně areál hradu nebyl vhodným stavenišťem, stával ve skutečnosti v dnešním Klášteřci nad Orlicí.“²⁷

²⁵ TŘÍŠKA, Josef. *Pověsti od kladského pomezí a dvou orlic*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1993, s. 39.

²⁶ MUSIL, František. *Hrady, tvrze a zámky: okresu Ústí nad Orlicí*. Grantis, Ústí nad Orlicí, 1995, s.76.

²⁷ Tamtéž s. 76.

Na tomto případě však můžeme názorně vidět jakýsi druh vzniku novodobé místní pověsti. Z mýlky jednoho historika, přechází do podvědomí zdejších lidí pověst o pokladu, jež je skryt nedaleko jejich bydliště. Pokud navíc žena z místního statku mluvila pravdu o hledacích pokladu, můžeme spatřit to, že některé pověsti leží v hlavách i lidem 21. století. Ti se pak na jejich základě snaží najít pravdivé jádro. V tomto případě by tedy hledači pokladů byli na špatném místě. Uvědomme si ale, že je to jasná ukázka rozšiřování a přechodu pověsti z jednoho místa na druhé, probíhající i v dnešní době.

2.2. Boží muka a jejich pověsti:

I tyto lidské výtvary pojící nás s duchovním světem, které potkáváme na vesnicích, ve městech nebo v okolní krajině, mají svoji historii a nezdá se, že kdy k sobě váží nějaký příběh či pověst. Proto mi přijde vhodné věnovat jim několik řádků i v této práci. Většina z nich bude pocházet z mého bydliště Dolní Dobrouče a jeho přilehlého okolí.

„Kamenná, někdy bohatě zdobená, v podobě sloupku s kapličkovým horním zakončením, na jehož bocích, není-li lucernovitě otevřena, bývají reliéfy, zejména v renesanci ukřižování (odkud je zřejmě i název), případně postavy svatých, nápis, letopočet apod. Na vrcholku kamenný, nebo kovaný křížek. Ve výklenku se soškou, nebo s výklenky na obrázky.“²⁸

Většina obrázků, štátulek či křížků, jak je lidové názvosloví někdy pojmenovává, vznikalo zejména v průběhu 19. Století. Některé z nich však nesou i letopočty starší. Kreuzignerův kříž má datování 1784 a hlavice podstavce Kříže na Šejvě nese letopočet dokonce 1696. Každý křížek byl na své místo umístěn z nějakého důvodu a o některých můžeme slyšet zajímavá vyprávění.

Hustota těchto objektů, které jsou na některých místech od sebe vzdáleny pouze několik metrů, jen podtrhuje lidovou mentalitu a zejména zbožnost tehdejší doby. Z pramenů či vyprávění pamětníku víme, že prostý lid byl v 17. a 18. století daleko chudší než dnes. Děti chodily bosy, lékař se volal, jen pokud nebylo již skutečně jiných možností a penězi, kterých nebylo mnoho, se šetřilo, kde jen šlo. Přesto byly vynakládány nemalé částky na stavbu božích muk a jiných drobných zbožných objektů. Důvod většinou spočíval v poděkování bohu za záchranu života, uzdravení od nemoci své, nebo někoho z blízkých.

---

²⁸ BERAN, Miroslav - PECHÁČEK, Jiří. *Dobroučské Obrázky*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1996, s. 4. ISBN 978-80-86042-00-8.

Příkladem může být pověst o postavení Horákovy kaple, kde nemoc, Bůh a uzdravení stojí v jádru celého příběhu.

2.2.1. O Horákově kapli a Muka u Skalických:

Bernard Dušek z čp. 33, kterému přezdívali „Horák“, onemocněl. Slíbil Panně Marii, že postaví kapli, když se uzdraví. Skutečně se uzdravil. Ale potom litoval tolik peněz věnovat a postavil jen sochu, která stojí u dnešního pramene. Zanedlouho se Dušek – Horák zase rozstonal. Ve snu přišla k němu Panna Marie a hrozila mu. Odprosil ji a ujistil, že splní, co slíbil, kapli že postaví. Roku 1866 ji postavil a uzdravil se.²⁹

Vyprávění podtrhuje právě víru v Boha, která byla u tehdejších lidí to hlavní, a za své uzdravení mu tedy často dávali dík takovýmto způsobem. K těmto památkám se tedy neváže vždy jen nějaká pověst či smyšlené vyprávění o jejich vzniku, ale mnohdy jde o stručnou a jasnou zprávu, proč je zde tento křížek postaven. Třeba to, proč stojí boží muka u vjezdu ke Skalickým (Hortmanovým), je možno se dočíst v jejich rodinné kronice:

„Kousek od silnice stojí při vjezdu mezi lípami štátulka. Nese letopočet 1883. Postavil ji náš děda Vincenc Skalický narozený roku 1836, manželka Amalie rozená Hartlová roku 1837, na poděkování, že se mu palec, poraněný na pile ve mlejnků, zhojil.“³⁰

Opět se tedy jedná o dík Bohu za uzdravení. Některé „štátulky“ však mohly být postaveny i za jiným účelem. Některých míst se lidé báli, vídali zde nadpřirozené bytosti a povídačky pak ještě dopomáhaly jejich fantazii, pokud se k tomuto místu blížili. Pro zapuzení temných sil z dávných dob zde mohla být taktéž vztyčena boží muka. Podobně tomu bylo zřejmě u Kreuzigerova kříže.

2.2.2. Kreuzigerův kříž:

Kříž stojí na odlehlém místě v lese mezi vesnicemi Horní Dobrouč a Dolní Čermná. Váže se k němu hned několik pověstí a všechny jsou spojovány s tajemnem, strachem z tohoto místa či zlými skutky, které zde byly napáchány. U kříže prý není bezpečno, ve dne je zde ticho a není vidět živáčka. Jedna pověst vypráví, že když tudy projížděl sedlák se svým synem, spadl mu z vozu kabát. Otec pro něho syna poslal. Když ho ustrašený synek u kříže našel, že tmy na něho vyskočil podivný temný chlap a kabát po něm chtěl, chlapec utekl

---

²⁹ BERAN, Miroslav - PECHÁČEK, Jiří: *Dobroučské Obrázky*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1996, s. 34-35. ISBN 978-80-86042-00-8.

³⁰ Rodinná kronika Skalických (Hortmanových), Dolní Dobrouč. Č.p. 27.

rychle zpět k tatínkovi. Jiná pověst vypráví o kříži ještě podivnější příběh, jež v sobě nese i důvod vztyčení křížku právě zde:

„Dávní pamětníci uvažovali, proč asi někteří koně ve voze, ač byli na vrcholu svahu, zastavili a odmítali pokračovat v cestě k Horní Dobrouči. Nic prý nepomáhala pobídka, ani bič, až vozká slezl z vozu, vzal ustrašené koně u huby a převedl je přes vrch kupředu. Říkalo se mezi lidmi, že se tu asi něco hrozného muselo stát, kůň má zvláštní pud a tuší nebezpečí.

Proto prý tu někdejší majitel hornodobroučské rychty Teodor Kreuziger v roce 1784 postavil kříž. Ten tu celé staletí formanům i poutníkům sloužil.³¹

Jiná pověst pojící se s tímto místem zase nese nádech tajemna ze záhrobí. Cesta se prý totiž používala i pro pohřební průvody. Jak je vidět, pokud jednou nějaké místo dostalo nálepkou tajemna, jen tak se ho nezbavilo a pověstí jen přibývalo.

„Vesnice Horní Dobrouč byla přifařena k Dolní Čermné a obyvatelé hornodobroučští pochovávali své mrtvé na čermenském hřbitově. Mrtví se vozili na voze nebo se nosili na márách a to je víc jak jeden a půl hodiny cesty. Cesta vedla z Horní Dobrouče vzhůru ke Kreuzigerově kříži a pak pod kopcem se připojovala na hlavní cestu do sadu, k červenému vrchu. Pověst vypráví, že některý nebožtík, když jej nesli, schválně ztěžkl, aby potrápil nosiče. Ti ho položili s márami na zem, ulomili březové, nebo jeřábové pruty a pořádně ho vyšlehali. Pak zase vzali máry na ramena a nebožtík byl prý lehčí a lépe se šlo /*pověst podle Jaroslava Marka, obec. Tajemníka, nar. 1898*/.³²

Místo se však nenese pouze v duchu pověstí a báchorek o zlých silách, jež mohou člověku škodit. Čermenští, kteří pamatují ruské transporty zajatců na konci druhé světové války, dosvědčují, že v těchto místech jsou pohřbeni zajatci, kteří z transportu utekli a byli pomocí psů vypátráni a zastřeleni.

Tím bychom mohli přejít ke křížům, jež na místě vznikly, byť třeba dle pověstí na základě tragické události, jež se zde odehrála. Jedním z takových může být Kříž s kalichem nad Horákovou kaplí.

2.2.3. Kříž s kalichem nad Horákovou kaplí:

Tento kříž nese taktéž hned několik příběhů. Vypráví se, že se zde loučili čeští bratři, což může být odvozeno od kalichu, jenž je na kříži vytesán. Jiný příběh povídá, že jsou tu zakopáni francouzští vojáci. Zde můžeme opět spatřovat spojitost s Kreuzigerovým křížem,

³¹ BERAN, Miroslav - PECHÁČEK, Jiří. *Dobroučské Obrázky*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1996, s. 56. ISBN 978-80-86042-00-8.

³² ŠILAR, Jan. *Čermenské obrázky: Pověsti, báchorky, zázky, příhody i skutečné události z Čermné a okolí*. (1945 – 1988). _Grantis s.r.o., Ústí nad Orlicí, 1995. s. 25-26.

kde jsou zakopaní zajatci z II. světové války. Další pověst se zmiňuje o strašení ohnivého psa a bezhlavého jezdce. Co se týče důvodu, proč zde kříž stojí, ten je zmiňován v pověsti o chlapci, jenž zde pásal husy:

„Na tom místě pásal kdysi pasák husy. Přepadli jej tři zloději.

Chtěli mu husy ukrást. Hoch se dal do křiku. Jeden ze zlodějů ho chtěl na věky umlčet. Střelil po něm a postřelil jej. Hoch teprve volal o pomoc. Zloději ze strachu, aby nebyli chyceni nebo poznáni, prchli. Na památku té události postavili tam kříž.³³

Ke kříži se též nese tragická pověst o chlapcích, kteří si zde hráli. Jeden někde slyšel, že člověk, který se oběsí, těsně před smrtí vidí kolem hlavy andělíčky. Napadlo je tedy, že se jeden oběsí a druhý bude dávat pozor a těsně před smrtí ho odřízne. Kamarád byl však rozptýlen zajícem, který kolem běžel. Chlapec se za zajícem pustil, a když se vrátil, našel již přítele oběšeného.

Ať by se jednalo o pasáka hus či o toho oběšence, oba případy by vedly k postavení křížku kvůli tragické události, jež se zde odehrála. Porovnáme-li všechna zmiňovaná místa, mohli bychom „štátulky“ rozdělit do čtyř kategorií:

- 1) Boží muka vzniklá za přispění církve. (objekty modlitební, objevující se kolem kostelů, na hřbitovech, křížové cesty, apod.)
- 2) Boží muka vzniklá jako poděkování bohu za uzdravení od zlé nemoci, či jiné poděkování bohu za pomoc.
- 3) Boží muka vzniklá pro účel zahnání temných sil, jež se pojí k tajemnému místu.
- 4) Boží muka vzniklá na základě tragické události. (smrt, postřelení atd.)

Tyto kategorie se samozřejmě mohou vzájemně prolínat, zejména pokud jejich původ není zcela jasný a pojí se k nim více pověstí.

Boží muka a kříže, jež jsem zde zmínil jako příklad, nám ukazují, jak zdánlivě klidná místa zasvěcená bohu v sobě mohou skrývat strašlivé skutky a prolitou krev. Ne u všech víme jejich původ a u některých můžeme původ hledat pouze právě v pověstech. Ty, jež známe, jsem se tedy pokusil rozebrat a poukázat na možné zařazení do určitých skupin.

---

³³ BERAN, Miroslav - PECHÁČEK, Jiří. *Dobroučské Obrázky*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1996, s. 36. ISBN 978-80-86042-00-8.

2.3. Tajemná místa pojící se se smrtí:

V této podkapitole bude řeč zejména o místech, jež v člověku vyvolávají strach. Tento strach bude pramenit z míst, která se pojí se smrtí. Bude se tedy jednat o hřbitovy, katovny, šibenice atd. Pokud jde o smrt a strach z ní, člověk mnohdy popustí uzdu své fantazie dvojnásob než kde jinde, díky čemuž můžeme číst příběhy o to fantasknější.

Lidé se v minulých dobách nestranili smrti tak jako dnes, nýbrž se s ní setkávali zcela běžně. Umírali doma a o nebožtíka bylo i doma postaráno, strach ze smrti byl mírněn i daleko větší vírou v boha a tím i vírou v posmrtné království nebeské. Rodiny často přicházely o své děti a ne mnoho se jich ještě v 19. století dožívalo dospělosti. U známých osobností mohl tento fakt dokonce ovlivnit jejich tvorbu, jako třeba u Karla Jaromíra Erbena. „Z devíti dětí matky Erbenovy zemřelo sedm v útlém věku na psotník. (Grund str. 12.) Tento tragický osud matky Erbenovy mohl mít snad vliv na převládající motiv mateřství a hledání ztraceného dítěte v baladách Kytice“.³⁴ Smrt se k člověku váže již od doby, kdy začal myslet a uvědomovat si sám sebe. O přístupu k ní i o různých podobách smrti, jež mohla člověka potkat, se můžeme dozvídat i z pověstí.

2.3.1. Hřbitovy:

I když byla smrt v minulých dobách chápána o něco jinak, přesto z ní šel strach stejně jako z míst, která byla se smrtí spojována. Tento strach mohl být navíc rozdmýchán ještě více než dnes, jelikož tehdejší člověk byl více pověřčivý a více věřil v nadpřirozeno, než je tomu dnes. Strach z těchto míst mohl u člověka dokonce smrt zapříčinit:

Nechte mrtvých na pokoji! -

„Nepokoušejte osud! Jako jeden, který se vsadil, že o půlnoci přinese ze hřbitova umrlčí lebku. Jak si umanul, tak i udělal. Sázku vyhrál a nezbývalo nic jiného, než vrátit lebku tam, kde ji vzal a kam patří. Avšak domů se už nevrátil. Zůstal na hřbitově a nikdo ho víc nevzkřísil.“³⁵

Tato pověst jen dokazuje, že ze záhrobí jde pro živého člověka neustále strach. Tento strach, i když třeba neopodstatněný, ho může stát i život. V této ukázce se nepíše o zásahu žádné nadpřirozené okolnosti, jež by dotyčného ke smrti vedla, přesto jej našli mrtvého.

Shrneme-li výše psaná slova, vidíme, že i když se lidé smrti na jednu stranu tolik nebáli a věřili v posmrtný život, byli zase na stranu druhou více pověřčiví a věřili

³⁴ POLÁK, Josef. *Kytice nevadnoucí*. Práce, Praha 1949, s. 38.

³⁵ HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 27. ISBN 80-901707-6-5.

v nadpřirozené síly, které je o život mohou připravit. Z toho mohly dále vznikat jednotlivé pověsti. Tematicky podobná je pověst z Lanškrouna:

„K hřbitovu u kostela sv. Maří Magdalény se v Lanškrouně tradovala divná příhoda s tragickým koncem. V době, kdy se ještě věřilo na duchy a strašidla, se v hostinci dva bujaři mladíci vržením kostek vsadili, kdo půjde o půlnoci na hřbitov, zatluče tam kůl a do kůlu vtluče hřebík. Jeden z nich sázku prohrál a v tmavé podzimní noci před půlnocí si oblékl dlouhý plášť, tak zvaný havelok, a odešel na hřbitov vyplnit sázku, aby kamarádům srdatost prokázal. Příznaky kymácejících se větví u hrobních kamenů, chrastění větviček při chůzi a šumící vítr tak „hrdinu“ poděsil, že jen stěží zatloukl kůl a do kolu hřebík, když ho pak při pohybu neznámý přízrak tmy chytil za plášť, držel pevně tak, že se mladík zhroutil mrtev k zemi. Tak ho příštího rána našel zvoník u zatlučeného kůlu s přibitým šosem pláště. Nešťastník ve strachu a děsu si totiž sám hřebíkem přibil plášť ke kůlu a toto nedopatření zaplatil životem.“³⁶

Vysvětlení může být tedy v tom, že při vypjaté situaci, při zakopání lebky, nebo v druhém případě při zatloukání kůlu a hřebíku, se dotyčný lekl nějakého, byť jinak neškodného podnětu, který mu mohl přivodit infarkt. Samozřejmě jde jen o jeden z možných výkladů, který se navíc váže pouze k pověsti a ne ke skutečně prokázané události. Z textů se totiž nedozvídáme, kdy se věc odehrála, kdo byl onen dotyčný, jenž lebku odnesl, či kdo byl ten, jenž zatloukal kůl na hřbitově, ani neznáme jméno toho, s kým se vsadil. Známe jen místo a tím je hřbitov, dle Hackenschmieda v Dolní Dobrouči. Z druhého textu dle Jindřicha Chládky víme, že jde o hřbitov u kostela sv. Maří Magdalény v Lanškrouně. Z povahy celého příběhu a informací, které z něho vyplývají, by se však mohlo jednat opět o stěhovavou látku, jako třeba u pověsti O čertově mostu. V obou výše zmíněných případech se jedná o pověst místní, pojící se ke konkrétnímu hřbitovu v dané lokalitě.

2.3.2. Katovny:

Jde-li o katovny, rasovny, nebo pohodny, nemusíme chodit daleko. Místu nad skalnatou strání mezi Mendrikem a Kerharticemi se říkalo Vlčí důl. Z tohoto místa šel zřejmě od těch dob, kdy tam stála rasovna a pohodna, strach. Můžeme se o něm dočíst:

---

³⁶ BOČEK, Petr. *Pověsti Lanškrounska*. Městské muzeum Lanškroun, 1997, s. 58.

„A právě mezi Čertouškem a Lipovcem leží důl. Při vchodu do něho stála kdysi rasovna, pohodnice. Je to tajemné místo, útulek toulavých a všelijakých podezřelých lidí, kterým se raději každý vyhne. Důl býval oblíbeným útočištěm vlků, o čemž svědčí název jeho uzavřené části – Vlčí pelech...

I Ústí prý mělo kdysi právo hrdelní, tudíž také mistra popravčího. Kat se prý jmenoval Johanides a pocházel z daleké Itálie. Jeho obydlí bylo vyobcováno z města až do prostřední části vlčího dolu.³⁷

Tato část pověsti zřejmě nebude mít jádro zcela na pravdě. Ústí nad Orlicí skutečně mělo hrdelní právo i své popravčí místo. Nikoli však svého kata. Kat nebyl ve středověku ani v novověku levnou záležitostí. Ústí tedy nutnost přítomnosti kata řešil často půjčováním kata například z Kyšperka. Zde šlo sice také pouze o malé město, ale kat byl udržován zejména místní vrchností. O působení kata z Kyšperka v Ústí svědčí celkem hojná korespondence mezi městy, týkající se právě půjčování kata. Pokud tedy v Ústí pobýval kat, zřejmě to nebylo na stálo, ale pouze na přechodnou dobu.

Pověsti o místu ve Vlčím dole povídaly jednak o vlčích, kteří napadali pocestné a také o sebránce, která zde žila a terorizovala okolí. Po čase prý tajemné místo koupil kovář z Kerhartic.

„Ne nadlouho měl v těchto končinách kovárnu. Snad ze strachu vše prodal. Aby zavládlo bezpečí, byla rasovna zbořena a srovnána se zemí. Místo, kde stávala, bylo osázeno Javory, a právě díky nim se tu začalo říkat Pod Javory.“³⁸

Vidíme tedy, jak pověřivost mohla ovlivnit druh místa. Pokud se zde lidé báli a bývalé katovně se vyhýbali, tak to skutečně mohlo být v minulosti útočiště pro kdejaké „vyvrhely“. O existenci a nepohodlnosti tohoto místa svědčí i prameny: „Ze zápisu mimořádného sezení městské rady (7.6.1880) vyplývá, že bylo rozhodnuto koupit rasovnu od Josefa Johanidese za tržní cenu 850 zlatých a neprodleně ji zbořit. Místo nechali osázet javory, díky nimž se tu dnes také říká „Pod javory“.“³⁹

Lidé sice měli strach z katoven, šibeničních vrchů, či hřbitovů, někdy však jejich pověřivost vedla jaksí protichůdným směrem, a tak se lidé nebáli odřezávat si pro štěstí provazy, na nichž byl odsouzenec oběšen. To dokazují někdy i zápisy v kronikách, jako je níže uvedený úryvek, který byl nalezen v kronice obce Lažany:

³⁷ HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 17. ISBN 80-901707-6-5.

³⁸ Tamtéž s. 18.

³⁹ HAVRAN, František et al. *České kuriozity: Neobvyklé v české republice*. Praha, s. 63. ISBN 80-239-8498-5.

„V ten samý den byl podle práva hrdelního litomyšlského oběšen zlosyn. Jeho tělo zůstalo po vykonání popravky viset na šibenici pro výstrahu.

Když mlynář přišel pod šibenici, napadlo ho uříznout si pro štěstí kousek ze smyčky oběšencovy.“⁴⁰

Tato místa a příběhy, jež v sobě nesou zkazky smrti a tajemna, se někdy pojí i s nadpřirozenými bytostmi, jež je zde možno spatřovat. O těch bude dále řeč v následující kapitole.

2.4. Přírodní místa pojící se s pověstmi:

Do této části spadají místa, jež nestvořil člověk, stromy, kopce, jezera atd., ale přesto člověka děsí, nebo jinak podněcují a vedou ke vzniku pověsti. Jedním z nich je takzvané dnes už neexistující Čertovo jezero.

2.4.1. Čertovo jezero:

Toto místo v oblasti nad vesnicí Petrovice bylo od pradávna protkáno jak skutečnými příběhy, tak pověstmi. Zvláštnost tohoto místa je možno vidět na pověsti, jež sepsal Zdeněk Hackenschmied.

„Nedaleko Hůry, téměř u kunčických hranic, se stalo čertovským Adamovo jezero. Vystupovaly z něho výpary, které se u Králík, Lanškrouna a Rokytнице srážely a způsobovaly zhoubné krupobití, škodlivé bouře.

Jednou za vlhých letních nocí přenocoval u jezera dráteník. Na vrbu nad jezerem si pověsil halenu. Spal tvrdě celou noc. Probudil se, až když slunce stálo hodně vysoko. Rychle se umyl a rozhlédl po svých věcech. Klobouk, mošnu, kola drátu a pasti našel v pořádku, jen halena byla pryč. Oželel ji, nic jiného dělat nemohl a raději šel dál. V jedné vsi u Lanškrouna slyšel o krupobití, jaké nadělalo škody. S kroupami spadla také dráteníčková halena, kterou si vzal k opatrování sám rychtář. K němu také drážník hned namířil. Příhoda se roznesla velmi rychle po celém kraji. Lid, aby zabránil dalším pohromám, začal svážet dříví, kámen a len. Jezero zasypal. Zbylo jen malé jezírko v močálovité louce, jehož břehy vroubí křoví.“⁴¹

Na této pověsti je zajímavé, že jde opět o stěhovavou látku. Příkladem je druhá velmi podobná pověst, jež se váže taktéž k místu jménem Hůra, kde je taktéž zasypáno jezero, jež dokonce nese stejný název - Čertovo jezero.

---

⁴⁰ HAVRAN, František et al. *České kuriozity: Neobvyklé v české republice*. Praha, s. 40. ISBN 80-239-8498-5.

⁴¹ HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 155. ISBN 80-901707-6-5.

„Na hůrce je nebezpečné jezero, které je zavřeno železnými vraty. Dříve bývalo jezero otevřeno. Žily v něm ryby s dětskou podobou. Chytit se samozřejmě nedaly, vyplouvaly na hladinu, vynořily hlavu a zase zmizely v hlubině. Byli to prý mladí hastrmánci. Když do jezera lidé hodili kachny, potopily se a už nevyplavaly. Jen jednou se stalo, že jedna z hozených kachen vyplula ve staré řece na Luhu. Z tohoto jezera pocházeli vodníci všech okolních vod. Vycházely z něho i všechny živelné pohromy, průtrže, bouře a krupobití. Zprvu se nevědělo, odkud se ty zkázonosné bouře berou, až se to náhle později vysvětlilo.

Jednou totiž nocovali na Hůrce dva pocestní tovaryši. Že byla teplá noc, svlékl si jeden kabát a dal si ho pod hlavu. V noci se z ničeho nic vznesla z jezera hrozná bouře a víchr. Vše, co bylo v cestě, uchvátila a hnala se s víchrem pryč. Tovyři tak tak unikli zkáze. Nikde nemohli najít své věci, až kdesi u Chrudimi se oblečení zarazilo na jednom dvoře na dříví. Takhle se prozradilo, odkud se všeničící živel bere. Chrudimští nechali svým nákladem ukovat těžká, železná vrata a jezero zavřeli. Při tom, když kladli mezníky, dostal Vávra Matoušků na pamětnou. Vodníci se už neobjevují. Vždy, když má pršet, bývá na onom místě, kde bývalo jezero, slyšet hukot a svištění větru. Jako když nařiká sama paní Meluzína. Hůrka pláče a lidé se stále obávají zlého. Až se zavřené jezero jednou provalí, smete vesnice pod Hůrkou. Říká se, že Hůrka je vyhaslá sopka, která soptívala vodu. V jejím jícnu bylo prý jezero. Když má čepici dlouho prší.⁴²

Jak je vidět obě pověsti mají stejný základ. Váží se k tajemnému čertovu jezeru, které má nadpřirozenou moc a škodí lidem, proto musí být zlikvidováno. Že jde o stěhovavou látku, kde jedni pověst odkoukali od druhých, jasně vidíme na pasážích o ztracené haleně dráteníka a ztracených věcech pocestných. V obou případech věci uletěly a znova se jinde objevily. Jde tedy o stejné příběhy, jež jsou pouze zasazeny do jiných míst a drobně upraveny. Zajímavé však je, že co se týče Čertova jezera pod Hůrou u Petrovic, tak nejde pouze o fiktivní příběh. Z pramenů víme, že jezero zde skutečně bylo a pro své údajně nadpřirozené a škodlivé vlastnosti bylo vrchností rozhodnuto o jeho zasypání, které probíhalo v polovině 18. století.

Otázkou pak zůstává pouze to, zda původ oné pověsti můžeme díky tomuto faktu hledat právě zde. Pověst mohla existovat dávno před tím, než se zdejší jezero začalo projevovat a pokud se o ní doslechlo místní obyvatelstvo, mohlo začít k přejímání a k následnému strachu z tohoto místa. Teoreticky je tedy možné, že pokud pověst nevznikla přímo v okolí Petrovic, a byla sem přenesena odjinud, tak mohla zapříčinit i zánik tohoto

---

⁴² HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 81. ISBN 80-901707-6-5.

jezera. O zániku tohoto místa, jež zde prý bylo pozůstatkem z doby ledové, se můžeme dočíst v knize *Život pod Hůrou II.*:

„Čertovo jezero však bylo zdrojem i mnohých pověstí a pověr, které nakonec vedly k zániku této vzácné lokality. Naši předkové věřili, že z jezera pocházejí škodné bouřky. Přispěly k tomu i doložené důkazy, které se v dřívější době nedaly rozumně vysvětlit. Při parných dnech před bouří, vystupovaly z jezera páry a voda v jezeře se vířila...

Tato a další příhody zapříčinily, že vrchnost rozhodla o zavezení Čertova jezera. Na třech okolních vrchnostenských panstvích byla poddaným stanovena robotní povinnost, Sedláci s povozy naváželi hlínu i kámen, které skončily na dně jezera.“⁴³

Dále můžeme zjistit i to, co mohlo zapříčiňovat ony zvláštní jevy, kterých se lidé báli a přičklí jim nadpřirozenou zlou moc.

„K vysvětlení popsaných jevů, které se děly na Čertově jezeře, je třeba uvést, že hluboké jezero bylo obrostlé vysokým lesem a od jihovýchodu bylo zastíněno vrcholem *Hůry*. Slunce tak mělo možnost hladinu ohřát jen v poledních hodinách. Voda byla čistá a velmi studená, a proto rychlý ohřev hladiny jezera byl zřejmě příčinou popsaných živelných událostí. Na počasí však mohla mít vliv také radioaktivita vod, které pod *Hůrou* pramení. Hřeben od Mladkova až po *Hůru*. Totiž obsahuje radioaktivní rudu, jež se měla těžit v nedalekém Těchoníně.“⁴⁴

Pokud se ještě jednou vrátíme k pověsti O čertově jezeře, a pročteme pověsti z okolí, jež v názvu nesou opět slovo jezero, tak můžeme v některých případech nelézt další zajímavou shodu. Příkladem může být pověst - Jezero na kozlovském kopci:

„Na temeni Kozlovského kopce je močál, jenž je prý zbytkem jezera, které tam bývalo. K němu přišel kdysi jistý vandrovník. Po dlouhé cestě si tam odpočinul a počal si prát prádlo. Toho dne slunce tak pálilo, že stáhlo z těla vandrovníka kabát a i s prádlem vyneslo do výše. V tom zavál vítr a vše daleko unášel. V tu dobu kráčela po náměstí ve Vysokém Mýtě dáma. Představte si, jaké bylo její překvapení, když na její slunečník dopadlo něco těžkého.“⁴⁵

V tomto úryvku jasně vidíme podobnost s výše popsanými dvěma pověstmi. Kde se také vyskytuje oblečení, jež od jezera uletí do nějakého blízkého města, kde je s podivem nalezeno. V pověsti na Kozlovském kopci jiná podobnost se dvěma minulými není. Nenalzáme zmínku o žádných nadpřirozených bytostech, ani o tom, že by bylo jezero nějak

---

⁴³ ŠLESINGR, Jan. *Život pod Hůrou II.* Tandem, Hradec Králové, 2007, s. 8. ISBN 80-869001-01-7.

⁴⁴ Tamtéž s. 8-9.

⁴⁵ *Z českořebovských pověstí.* Městské muzeum, Česká Třebová, 2002, s. 17. Odpovědný redaktor: PIŠTORA, Jiří.

lidem zneškodněno (zasypáno, či jinak zavřeno). Z toho plyne, že pověsti o jezerech se stávaly nejen stěhovavou a přejímanou látkou, ale ve své době musely být i značně oblíbené a populární. Tato oblíbenost právě zapříčinila ono stehování do dalších a dalších příběhů.

2.4.2. Staré stromy:

Hluboký les vyvolával strach u lidí sám o sobě a nezdá se, že o různých lesích či hájích kolovaly všelijaké zkazky a příběhy, které se někdy plnily i různými nadpřirozenými bytostmi. Jde-li o jednotlivé stromy, ty mívají často prastarou historii a ledacos již pamatují, o čemž svědčí například prastaré lípy, které mohou žít stovky let. U těchto leckdy v krajině či poli opuštěně stojících starých stromů jsou někdy vystavěna boží muka či vyhlídky do krajiny. O jiných se povídali či povídají různé příběhy a pověsti:

„Na hranicích neboli u ztraceného -

Na rozhraní katastrů tří obcí – Hylvát, Oldřichovic a Knapovce – poutávala zdaleka lidské oči osamělá stará borovice s rozložitými křivolakými větvemi, které se skláněly až k zemi. Byly na ní zavěšeny tři svaté obrázky. Mohutný strom svým nápadným vzhledem dodával celému okolí zvláštní ráz. Hylvátští tomu místu říkají Na hranicích od těch dob, kdy páni z Drholce po Přemyslově rozkazu osídlovali zdejší hvozdy. Novým osadníkům, převážně Němcům, vymezovali pozemky v hustém lese a určovali hranice.

Právě za společný hraničník tří obcí, byla z vykáceného pralesa ponechána nepřehlédnutelná majestátná borovice. Říká se, že se tu pochovávali sebevrazi. Jejich duchové prováděli v blízkém okolí své tradiční noční reje. Oldřichovičtí tomu místu říkají U Ztraceného, protože se tu často někdo, obzvláště sličné panny, beze stopy ztratil.⁴⁶

Takovýchto míst, o kterých se vyprávěly podobné zkazky, bylo samozřejmě daleko více. Některé stromy, jako třeba lípy, měly údajně také magickou moc a dokázaly tak člověka ochraňovat. Jiné stromy, jako třeba kaštan, pod sebou skrývaly zakopané poklady, k nimž bylo možno se dostat jen v určité dny či za určitých okolností:

„Podle pověsti skrývá poklady doudlebský kaštan. Kdo by je chtěl vykopat na Velký pátek, přišel by na sklep s poklady, které hlídá černý pes s ohnivýma očima. Nebojácnému nahrabe tři žejdlíky zlata a tři žejdlíky stříbra.“⁴⁷

⁴⁶ HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 20-21. ISBN 80-901707-6-5.

⁴⁷ TRÍŠKA, Josef. *Báje a bajky Podorlicka*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1998, s. 95. ISBN 80-86042-09-X.

Jiné pověsti hovoří o sletech čarodějnic u různých stromů, další pak o vojscích, co tudy táhla a například se zde na chvíli zastavila, nebo třeba o stromech, u kterých se sešli, aby se rozloučili při odchodu ze země Čeští bratři. Od různých druhů stromů se také jmenují jednotlivé vesnice, či města, jako třeba: Habrová, Borohrádek, Borová, Tisová, Javornice atd.

Největší a nejstarší jehličnatý strom v okolí Dobrouče je údajně takzvaný „Král smrků“. Nachází se v lese pod bývalým lomem u Houžovské silnice. Několik metrů od tohoto stromu je obrovský balvan, na kterém je při troše hledání možno nalézt otisk čertova kopyta. Konkrétní pověst k tomuto místu se mi dohledat nepodařilo, ale jelikož jde o obrovský balvan a je spojován s čertem, je možno hledat souvislosti s pověstí o stavbě Čertova mostu na Lanšperku, či stavbě Reidrova letohrádku, o kterém bude řeč později. Kámen se nachází již na území bývalých Sudet a je možno na jeho těle nalézt stopy z druhé světové války, jako třeba hákové kříže či německé nápisy. O místě s nejmohutnějším jehličnanem a čertovým kopytem vím z vyprávění svého dědy Ladislava Švercla, rozeného r. 1920 v č.p. 199.

Tematikou stromových pověstí, zejména na Podorlicku, se podrobněji zabýval, blíže je popisoval a třídil Josef Tříška.

2.4.3. Suchý vrch:

Přesuňme-se nyní vzdušnou čarou o nějakých 20 km severovýchodně od Dobrouče. Dostaneme se na nejvyšší kopec v okolí a jeden z nejvyšších v Orlických horách, na Suchý vrch. Samozřejmě i k tomuto místu se váží různé pověsti.

„Kopec je ideální terén, na kterém a ve kterém mohou žít i bytosti vysněné, ať už charakteru dobrého či zlého. A kolem nich se mohou odehrávat fantastické příhody a příběhy. Veselé, smutné mnohé s mravoučným posláním. Tvůrcem mnohých těch vymyšleností byl lid se svojí představivostí i pověřivostí, se svými touhami a sny.“⁴⁸

V pověstech o Suchém vrchu je několikrát zmiňována existence krásného zámku a zakletých pan do podoby různých zvířat, jež v okolí žijí. Zakletí je možno odstranit různými způsoby. Příkladem uvádím jednu z pověstí:

„Začalo to tak, že se v kraji objevil jestřáb, který si každý den vybíral k snídani nějaké kuřátko nebo kachně. A lidi hned, od čeho tu máme myslivce! Tak se Jíra jednou k večeru vypravil nahoru na Suchý vrch. Usadil se na posedu, a že se nic nedělo, usnul. Když se

---

⁴⁸ JIST, Adam. *Kopa kopců*. Melantrich, Praha, 1991, s. 9. ISBN 80 7023-113-0.

probral, uviděl před sebou krásný, měsícem ozářený zámek s velkou bránou a do ní zrovna vbíhaly laně. Samé bílé laně a za branou se rázem měnily v zlatovlasé a do bílých říz oděné panny. A všude bylo ticho. Bílé panny tam jen stály, mlčely, a jako by čekaly. Pak se zvedl vítr, objevil se veliký jestřáb, který se snesl na nádvoří a tam se změnil v hromotluka se zlým výrazem v očích pod hustým obočím. V ruce měl dűtky a těmi začal ty bílé panny mrskat a mrskat, až se svezly bolestí na zem. V tu chvíli se Jíra vzpamatoval, namířil, vystřelil, zasáhl a na zámeckém nádvoří padl k zemi veliký jestřáb, Jíra ještě slyšel osvobozující povzdech bílých krásek, pak ještě jako by zazpívaly díky! Díky a nastala tma. Jen měsíc zářil.

Když to Jíra vyprávěl, nikdo mu nechtěl věřit, ale od toho času se široko daleko žádný jestřáb neobjevil a i to nejhlupejší kuře si mohlo klidně zobat.⁴⁹

Jiná pověst, jež hovoří taktěž o zámku na Suchém vrchu, je z knihy *Babiččina vyprávění*, jež poprvé vyšla roku 1940 v německém jazyce v Lanškrouně. Zde se panna místo v laň proměňuje i s celým zámkem ve skálu:

„Na vrcholu Suchého vrchu stával v dávných časech krásný zámek, v němž bydlel král se svojí půvabnou dcerou. Měl ji velmi rád, ale ona byla svévolná a neposlušná a způsobila otci mnoho hoře a starostí. Jednoho dne mu došla trpělivost a proměnil svou dceru i se zámkem ve skálu, v níž je uzamčena princeznina duše.“⁵⁰

Princeznu je pak dále dle pověsti možno vysvobodit vstoupením do skály, kde bude vysvoboditel tři dny muset přenocovat a v noci princezně, která se promění podobě žhnoucího vepře, vytahovat hůlkou z huby různé předměty. Poprvé klíč, pak kroužek a na konec meč. Její vysvoboditel - jistý pastýř, se však v noci zalekl a utekl. Princezna tak dosud čeká na vysvobození.

Jak je vidět obě pověsti mluví o zámku na Suchém vrchu, je tedy možno, že jedna přebírala od druhé, a tak mohly vzniknout rozdílné pověsti, avšak se stejnými motivy. Nejde tedy zcela o přejímání, o jakém jsme mluvili již dříve, ale spíše o podobnost a pokud přejímání, tak jen drobných pozměněných částí příběhu.

V této kapitole jsem se pokusil analyzovat některá mnou vybraná místa, která mi přišla zvláštní či něčím zajímavá. Pokusil jsem se je rozebrat, popsat, v některých případech vzájemně porovnat s pověstí podobnou či přejatou. Samozřejmě by bylo možno na věci

---

⁴⁹ JIST, Adam. *Kopa kopců*. Melantrich, Praha, 1991, s. 211 - 212. ISBN 80 7023-113-0.

⁵⁰ KOUDELKOVÁ, Eva. *Babiččina vyprávění: lidové pověsti z Orlických hor*. Arbor vitae ve spolupráci s nakladatelstvím Bor. Vydání2. Praha 2006, s.99. ISBN 80-86300-79-X.

nahlízet i z dalších úhlů či vybrat míst více, pro přiblížení tématu však dle mne dostačují tyto uvedené příklady. V každé pověsti (a nemusí jít pouze o pověst) se vyskytují jednající osoby. Někdy jsou reálné, jindy smyšlené či vypravěčem poupravené k podobě, jež se hodí do konkrétního příběhu. Tyto osoby či postavy mohou být lidé obyčejní, vznešení, bohatí či chudí a nezřídka kdy dokáží ovládat či přivolávat nadpřirozené síly. Nemusí však jít pouze lidi. Tyto postavy v příbězích mohou být nadpřirozené samy od své podstaty, nebo se z lidí stát. Právě o těchto nadpřirozených bytostech bude další kapitola.

III. Lokální nadpřirozené bytosti:

Na následujících stránkách se pokusím popsat a přiblížit lokální nadpřirozené bytosti, či postavy, jež jsou s těmito bytostmi či nadpřirozenými silami spojeny. Půjde tedy zejména o postavy, či bytosti, jež se vyskytují pouze v okolí Ústeckoorlicka a ne všeobecně známé bytosti jako třeba, vodník, hejkal, čert apod. Pro stručné přiblížení půjde o čarodějnici Grůfku, kterou ve svých pověstech zmiňuje Zdeněk Hackenschmied, o Dešvendovi, který strašil obyvatelstvo v Ústí nad Orlicí, či o nově vzniklé pohádkové postavě Stromouchovi, u jejíhož zrodu stál zejména Radim Dušek.

„Démoni jsou výrazně uváděni v předhusitské literatuře: čerti a d'áblové (Klaret), můry a morousi (incubi et succubi, Arnošt z Pardubic), polednice (demenium meridiánům, Jenštejn, Vojtěch Raňkův). Démonické bytosti jsou dále: vodní, lesní a stromové.

Pověry (superstitiones) se stýkají s démonologií, s náboženským fanatismem (mystické kulty, ceremonie, tajemnosti) i s přírodní fabulistikou. Už v antice tradovaly pověry, ženy a stařeny (miliebres, aniles superstitiones). Pověrečné pověsti měly úkol výstražný i poučný, souvisely s radami.“⁵¹

Zajímavá je část v knize *Panoptikum strašidel a tajemných míst Lanškrounska* od Petra Bočka, kde je zmíněn a rozdělen údajný původ strašidel, který je spojován s náboženskými motivy. Na této části můžeme vidět, jak se již kdysi lidé snažili o různé zařazení nadpřirozených bytostí.

„Strašidla jsou prý vzpurní andělé, které archanděl Michael svrhl za trest z nebe. Jejich další osud byl takovýto:

1. Ti, co spadli do vody, se stali vodními duchy, vodníky a vodními pannami.
2. Ti, kteří se zřítily do lesů, se proměnili v lesní muže a žínky.
3. Andělé, spadlí do skal, jeskyň, propastí a sklaních rozsedlin, se stali jeskyňkami, permoníky a skalními mužíky.
4. Ti, co spadli do bažin, se proměnili v bludičky.
5. Do polí spadli polednice a hejkalové (ti někdy i do lesů)
6. Do stavení se skryli skřítkové a rarášci.
7. Andělé, kteří spadli do pekel, se stali d'ábly neboli čerty.
8. V povětrí zůstala meluzína.

---

⁵¹ TRÍŠKA, Josef. *Podorlické pověsti*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1992, s. 35.

Od těchto, jakýchsi prvotních strašidel, se svým způsobem liší některé další bytosti, které vznikly demonizací člověka, a to buď za jeho života (můra, vlkodlak) nebo po smrti (jednotlivé druhy revenantů).⁵² Právě i mezi revenanty bychom mohli zařadit Dešvendu a Reidra, kteří dle pověstí sužovali lid v okolí Ústí a Lanškrouna.

3.1. Dešvenda:

„Lanškrounský zlý hejtman de Sienne (de Suenne) utiskoval své podřízené, sužoval poddané na panstvích v Lanškrouně a v Ústí nad Orlicí a sloužící vyháněl se slovy: „Jdeš ven!“ Když zemřel a Ústečtí ho vezli v rakvi do kopce, byly jeho pozůstatky velmi těžké, s kopce pak velmi lehké. Oživil a vysmíval se trápeným občanům. – Večer po klekání se zjevoval v Ústí (zvláště v bývalé Hylvátské dnes Třebovské ulici), obcházel tu jako stín, hlavu nosil pod levou paží a ji před sebou i koulel. Odřízli mu ji od těla až po smrti, protože už předtím, při pohřbu poskakoval jako přízrak po okolních stromech. – Když vycházel na své potulky, nechával u zvonice ležet svůj kabát. Jednou ho pry statečný místní kantor vzal a prchal s ním. Přízrak Dešvendy jej pronásledoval až do zvonice. Jakmile kantor rozezvučel posvěcený zvon, přízrak se rozpadl na prach. Dlouhá léta potom se udrželo úsloví: „Utíká, jako by ho Dešvenda honil.“⁵³

O zlém Dešvendovi se vypráví i v dalších publikacích týkajících se regionálních pověstí. Jako je: *Na besedě* od Zdeňka Hackenschmieda či třeba *České kuriozity*. Záporné vykreslení tohoto hejtmana může být podle mě ze třech důvodů. Jednak mohlo jít skutečně v té době mezi lidem o nepopulárního a přísného hejtmana, nebo mohl být důvod v tom, že šlo o bohatého vysoce postaveného člověka a ten nezřídka působil v lidových pověstech záporně. Přípomínkou můžou být pověsti o loupeživých pánech Jeniše ze supí Hory, Pancěře ze Žampachu atd. Dále pak může jít i o jakousi nevraživost vůči Němcům, kterou autor Zdeněk Hackenschmied cítil a mohl ji promítnout právě i v této pověsti. Vycházel sice z dalších pramenů a od dřívějších autorů jako byl třeba Jandl nebo Jan Tykač, přesto někdy pověst dle svého pojetí beletrizoval.

Co se týče zařazení pověsti, půjde zejména o pověst démonologickou, jak je zmíněno již v první kapitole.

---

⁵² BOČEK, Petr. *Panoptikum strašidel a tajemných míst lanškrounska*. Městské muzeum Lanškroun, 1998, s. 13.

⁵³ TRÍŠKA, Josef. *Pověsti od kladského pomezí a dvou orlic*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1993, s. 78 – 79.

3.2. Rieder:

Podobně jako o Dešvendovi, kolují různé verze o vrchním Riedrovi na Lanškrounsku. Taktéž jde o vysoce postaveného člověka, který terorizuje své lidi i po smrti. Takže musí být jeho duše zahrnuta.

Dle pověstí uvedených v Hackenschmiedově knize *Na besedě* býval Rieder zástupce vrchnosti za časů roboty. K obyvatelstvu byl velmi krutý a všichni se ho báli. Zde autor opět naráží na to, že Rieder je zlý Němec, a tak je zejména zlý i na české poddané. Tento fakt jasně podtrhuje následující krátký úryvek:

„Jan Rieder byl nelidský vrchní. Poddané, zvláště české národnosti, nepovažoval za lidi, zacházel s nimi hůř než s hovady. Poněmčoval české obce.“⁵⁴

Podobné jakési antiněmecké cítění vykresloval v pohraničí i Antonín Špindler ve svých Lidech od Orlice. V několika kapitolách se setkáváme s budováním místní české školy a s tím, jak někteří opět bohatí Němci házeli tehdejšími obroditelům „klacky pod nohy“, nebo dokonce, že německý majitel továrny nechtěl zaměstnávat Čechy, pokud dali děti v obci na českou školu.

Vraťme se ale k pověsti O vrchním direktoru Riedrovi. Jedná se o jednu z nejdelších pověstí, jež jsou v knize vykresleny, a nese se v několika rovinách:

- 1) V první je nastíněno o jakého člověka jde. Je to tedy jakýsi úvod k celému příběhu.
- 2) V druhé následuje popis stavby Letohrádku.
- 3) Ve třetí jde o Riedrovu smrt a to, že nedal lidem klidu ani po smrti a neustále je strašil.
- 4) Ve čtvrté rovině do příběhu vstupuje zaklínač, jenž má všechny definitivně zbavit Riedrova řádění.

Tím končí jedna pověst, ale na další straně hned následuje další pověst O Riedrově oltáři, jež je dějově svázaná s pověstí předchozí a v jistých aspektech ji doplňuje.

Podíváme-li se jednotlivě na rozčleněné, čtyři stručně popsané roviny, vidíme, že by se mohlo jednat o jednotlivé pověsti, které jsou propojeny v jeden příběh. Každá má svého ústředního hrdinu a ne vždy je jím právě vrchní Rieder.

Při stavbě Letohrádku nejprve vidíme příkladně Riedrovu krutost. Letohrádek totiž né a né postavit, neustále se bortil, a tak dal na radu jakéhosi knížecího myslivce (mohlo jít o čerta), aby do každého rohu budovy nechal zazdít zaživa člověka. Stavba se tak podařila, ale

---

⁵⁴ HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 128. ISBN 80-901707-6-5.

zámek nedlouho na to shořel a poté zas. Teď do příběhu vstupuje další hlavní postava stavitele z Itálie. Dále se tato rovina příběhu točí kolem jeho stavby s nádechem čertoviny. Nevědomky totiž uzavře smlouvu s ďáblem. Když to stavitel zjistí, snaží se ďáblovi stavbu překazit, aby zachránil svoji duši. Zde opět vyvstává příbuznost s pověstí O čertově mostu:

„Najednou se rozezvučel děsivý rachot a šum. Stavitel uviděl množství černých postav, jak snášejí obrovské balvany. Ve své úzkosti poklekl a prosil úpěnlivě Boha, aby dílo čertů překazil. Jeho prosby byly vyslyšeny. Čerti letěli už s posledními balvany, když v tu chvíli zakorhal v Rudolticích kohout, jako tenkrát na lanšperském hradu, když stavěl s ďábelskou pomocí vznosný most mezi lanšperským a žampašským sídlem. Naráz spadly balvany na zem, jen to zahučelo vzduchem a země se zatřásla. Rozházely se podél Třebovských stěn.“⁵⁵

Ve čtvrté rovině do příběhu vstupuje další důležitá postava a tou je zaklínač. Který jde zkrotit Rierdrova zlého ducha. Po zaklínání se mu podaří uzavřít zlou duši do lahve a jde se jí zbavit až do Krkonoš. Tento pod-příběh je dále rozváděn, když zaklínač při své daleké cestě se zlou duší v mošně potřebuje přenocovat a na chvíli se od své nebezpečné mošny vzdálí:

„Domácímu chlapci to nedalo, rád by věděl, co v té torbě vězí. Díval se po ostatních, a když viděl, že si ho nikdo nevšímá, přikradl se k mošně, ohmatával ji, rozepnul a vstrčil dovnitř ruku. Rychle ji zase vytáhl a odskočil. Uvnitř se něco hnulo. Chlapec s lahvičkou, zátka povolila a Rieder se soukal hrdlem ven. Torba se nadýmala a domácí byli velmi zděšení, neboť nevěděli, zda mají utéci, nebo torbu vyhodit oknem. V tom se rozlétly dveře a přiběhl zaklínač. Popadl hůl a za bušení do torby mumlal jakási prazvláštní slova. Torba splaskla. Rieder byl opět pod zátkou.“⁵⁶

Celek příběhu je tedy v Hackenschmiedově podání dosti dlouhý a dal by se jak je vidět dokonce rozdělit na krátké kapitoly. To nebývá v případě definice pověstí vždy úplně běžné, jak je možno vyčíst například v knize *Encyklopedie literárních žánrů*:

„Pro pověst – zejména v autenticky folklorním podání - je příznačná jednoduchost děje i narace. Příběh či spíše drobná příhoda se odehrává na jednom místě, v krátkém časovém úseku, má jednoduchou zápletku a jen málo postav. Prostý až kusý vypravěčský styl bez dějových odboček má (na rozdíl od pohádky) podobu stručné zprávy. Děj má z pravidla překvapivé a poučné rozuzlení.“⁵⁷

⁵⁵ HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 130. ISBN 80-901707-6-5.

⁵⁶ Tamtéž. s. 131.

⁵⁷ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef et. al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha, 2004, s. 509. ISBN 80-7185-669-X.

Pověst je tedy zajímavá nejen svým obsahem, ale i svojí strukturou a svojí délkou, která se může, jak vidíme dokonce vymykat i některým definicím, které pověsti vymezují a oddělují od ostatních žánrů. Pokud se však ještě jednou vrátíme k pověsti jako takové, nejde samozřejmě jen o tuto verzi v podání Hackenschmieda. Najdeme ji v jiných verzích a v podstatně kratší podobě. Na tomto nepoměru kratších x dlouhých verzí vidíme, jak pověst někdy působila na autory, kteří ji pak rádi upravovali v mírně, či více upravených variantách dle své fantazie. Příklady můžeme nalézt například v publikaci *Pověsti Lanškrounska*.

„Ve zdejšího okolí dlouho strašil duch zlého vrchního Riedera. Zjevil se v noci mnoha lidem, naháněl jim hrůzu a obyvatelé si stěžovali. Nakonec byl povolán obratný zaklínač, jenž Riedrova ducha uvěznil v lahvičce a tu odnesl do Krkonoš. Na horách lahvičce i s duchem ponořil do jezera a zatížil několika kameny, takže duch nemohl uniknout.“⁵⁸

Jiná krátká varianta zní takto:

„Pověst tvrdila a popisovala brutální jednání Riedla proti svým poddaným, který měl na svědomí i smrt několika lidí. Jeho duše prý po smrti neměla klidu a lidé ho viděli vždy v poledne, jak v ohnivém kočáře jezdí z kopců a skal, až jeden vandrovník jeho hlavu na hřbitově vykopal a odnesl ji do Krkonoš, kde ji potopil do jezera“⁵⁹

Vidíme tedy i rozdílnosti v tom jak bylo se zlým duchem skoncováno. Zajímavé na této pověsti je příběh, který se stal roku 1927. Lanškrounský profesor Mlynek působící na místním gymnáziu, byl pověstí velmi zaujat a zajímalo ho jak to s Riedrem skutečně bylo. Jeho neutuchající touha zjistit, jestli je pověst o useknuté hlavě odnesené do Krkonoš pravdivá, ho vedla k exhumaci těl Antonína Riedra zemřelého r.1851 a jeho syna, jenž byli pochováni na hřbitově u kostela sv. Anny. Po ohledání těl však zjistil, že obě těla mají lebky tam, kde mají být, takže byla pravdivost této části pověsti vyvrácena.

V dobovém kontextu je možno zmínit, že byl v tomto regionu zvýšený zájem o pověsti. Například Zdeněk Hackenschmied tou dobou sbíral materiály o pověstech z okolí, a to zejména prostřednictvím učitelského publika. Roku 1928 mu pak vyšlo 1. vydání stěžejní knihy o místních báchorkách, bájích a pověstech *Na besedě*.

---

⁵⁸ BOČEK, Petr. *Pověsti Lanškrounska*. Městské muzeum Lanškroun, 1997, s. 63.

⁵⁹ Tamtéž. s. 63 – 64.

3.3. Grůfka:

Jde o jméno jedné z místních dobrodějek / čarodějek vyskytující se v knize *Na besedě* a nově i v publikaci *Pohádky lanšperského hradu*. Kde autoři kladnou postavu dobrodějky Grůfky dále rozvádí a přibližují i mladším čtenářům na novodobých pohádkách. Původně byla totiž o Grůfce jen krátká zmínka na konci pověsti O čertově mostu:

„ Pod jedním balvanem je v lese zakopán tajný vchod do hradu. Jediný, kdo z chodeb po staletí odnášel poklady, byla dobrodějka Grůfka. Pomáhala lanšperskému lidu, pokud si pomoc skutečně zasloužil.“⁶⁰

Tato krátká zmínka byla dále rozvedena právě v pohádkách. Zde však, i když jde o zajímavý příběh, se již nejedná o tradující pověst, ale pouze o výplod autorů, kteří této postavě vymysleli její vlastní historii.

3.4. Domes a Grůfa:

Prohlédneme-li však knihu *Na besedě* podrobněji můžeme zde narazit na jménem podobnou bytost, zde však nejde o dobrodějku, která se snaží lidem pomáhat, ale jedná se o zlou čarodějnici v pověsti – O zakletém Domesovi. Jde v ní o to, že jeden pocestný jdoucí do Lanškouna uviděl přízrak, muže se dvěma hlavami. Než utekl, dvouhlavý muž ho začal prosit o vysvobození a pocestný svolí. Poté pocestného zavedl k pahorku, do kterého mu otevřel vchod. Uvnitř měl pocestný čekat. Když tak učinil, tak po vyčkávání spatřil bílého ptáka, jenž začal hrozně krákat. Zabil ho tedy a přízrak se mu za to odměnil tajemným sáčkem.

„Když přišel osudný den a hodina, otevřel sáček a v něm bylo 500 zlatých zabalených v pergameně. Na sáčku byl nápis: “Děkuji ti, žes mě vysvobodil. Bílý pták, kterého tvá ruka usmrtila, byla čarodějnice Grůfa z Liščí na Haslberku. Za to, že jsem se jí posmíval, proměnila mě v dvojhlavce. Pět set zlatých ti dávám za vysvobození. Jsem soukeník Domes ze Šilperka.“⁶¹

Domese můžeme tedy charakterizovat jako lokální bytost. Je to zakletý muž se dvěma hlavami, jež se zjevoval u Lanškrouna do doby, než byl vysvobozen.

Vraťme se ale ještě k postavě, jež Domese proměnila. Jde tady opět pouze o krátkou zmínku o bytosti jménem Grůfa. Vystává tedy otázka, zda Grůfka a Grůfa jsou jedna a ta samá bytost, která je například opět přenesena z jedné pověsti do druhé. Na to však nelze jednoznačně odpovědět. Zejména proto, že jde jen o dvě krátké zmínky a jejich souvislosti v obou textech nejsou patrné. Blízká podobnost dvou bytostí téměř stejného jména

⁶⁰ HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 32. ISBN 80-901707-6-5.

⁶¹ Tamtéž s. 158.

s opačnými motivy (jedna činí dobro, druhá zlo) mi však přišla zajímavá už pro jejich lokální blízkost. Lanšperk je od Lanškrouna vzdálen pouze cca. 15km. Pro tuto zajímavost ji uvádím i v této práci.

3.5. Obuch:

„Jeden soused z Bystřece šel po vsi. Když přecházel přes most, začalo na něj něco z potoka házet písek a kamení. Uskočil kousek za most, ale z potoka v ten okamžik vyskočil kůl ovinutý koudelí a pustil se do něj hlava nehlava. Teprve když se začal bránit, obuch zmizel.“⁶²

Tuto bytost zde uvádím zejména pro svou netypickou zvláštnost. Zjevení jakéhosi obuchu, jenž sám od sebe začne z ničeho nic útočit na člověka, už samo o sobě působí dosti bizardně. Navíc nejde o typickou bytost, jež je možno v pověstech vídat. Nemá totiž žádné tělo. Čert, vodník, skřítek a další mají při vykreslení většinou alespoň vzdálenou podobnost k člověku nebo nějakému tělu, kdežto obuch je zkrátka jen obuch. O vzniku, přejímání a o jakémkoli původu této krátké pověsti bychom mohli zřejmě pouze hádat.

3.6. Stromouch:

V tomto případě se nejedná o bytost přejatou z žádné pověsti, ale jde o bytost zcela smyšlenou, kterou nechali vzniknout autoři pohádkové knihy *Pohádky z lanšperského hradu*. V této práci ji však uvádím proto, že o tuto nadpřirozenou postavu je neustále zvýšený zájem i širší veřejnosti a zejména v Dobrouči ji znají téměř všichni. U jeho zrodu stál zejména Radim Dušek. Na místní základní škole byla mezi třídami vyhlášena dokonce soutěž o nejhezčí kresbu Stromoucha, kde se ukázalo, jak si místní žáci tuto postavu představují. V knize není přesný popis této postavy, což dává prostor lidské fantazii, dozvídáme se jen:

„Lesní mužíček byl místní a často chodil ke svým lanšperským přátelům na návštěvu. Potom s nimi na hradě zůstal. V lese mu bylo zima a ani vlhko mu už nesvědčilo. Stromouch nebyl žádný mladík, šlo mu už na osmset let, a tak chtěl mít klidné stáří.“⁶³

Nyní se každoročně koná pochod pod jménem hledání Stromoucha, který již tradičně pořádá Sbor pro záchranu hradu Lanšperka.

---

⁶² BOČEK, Petr. *Panoptikum strašidel a tajemných míst lanškrounska*. Městské muzeum Lanškroun, 1998, s. 44.

⁶³ DUŠEK, Radim - KUBIŠTA, Libor - ŽITNÝ Petr. *Pohádky Lanšperského hradu*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1998, s. 94. ISBN 80-86042-17-0.

Když se pokusím Stromoucha zařadit do nějaké kategorie, dala by se použít kategorizace Josefa tříšky, který by ji zřejmě řadil do kapitoly Lesní a stromové bytosti:

„Podle bájí a pověstí se lidé vtělovali jako démoni do stromů. Antická mytologie uváděla stromové nymfy: dryades, hamadriades, virae querquetulanae. Žijí se stromem a se stromem umírají. Báje o stromových nymfách přetrvaly do středověku.“⁶⁴

U tohoto zařazení jde však pouze o jakousi příbuznost, protože nejde o bytost, jež je možno dohledat v pověstech, ale jde o novodobou pohádkovou postavu.

Bytostmi v pověstech vyskytujícími se na Podorlicku se blíže zabýval, šíře je rozdělil a popsal autor několika knih, zabývajících se pověstmi - Josef Tříška. Ve většině případů se však jedná o bytosti, které se vyskytují, nejen na Ústeckoorlicku, ale i jinde po republice, proto zde tyto konkrétní pověsti nerozebírám. Zajímavé a velmi užitečné je však Tříškovo rozdělení těchto postav. Pokud nahlédneme do obsahu jeho knih, jasně poznáme v jaké části danou bytost hledat.

V knize *Podorlicko a literatura* je jeho členění následovné:

Mythologie: Démonologie; Staří démoni; Vodníci a sirény; Ženy – démoni; bájní hrdinové.

V knize *Báje a bajky Podorlicka*:

Báje a démoni: Hrdinské a hlavní pověsti; Horské skály a místa; Pohanští bozi; Vodní démoni, Bezhlavci; Strašidla, obludy a příšery; Ohnivci, světýlka a bludičky; Čarodějnice a čarodějové; Divé plačící a pohádkové ženy; Démoni času; Démoničnost smrti.

V knize *Podorlické pověsti*:

Démoni Orlicka a Litomyšlska: Čarodějnice a kouzelníci; Světýlka a ohnivci; Barevné zjevy; Polednice; Vodníci; Diví lidé; Mrtví a duchové; Strašidla, nestvůry a lidské démoni; Lesní a stromové bytosti.

A v knize *Pověsti: Od kladského pomezí a dvou Orlic*:

Démonologie: Vodníci; Čerti; Diví lidé; Světla a ohně; Lidské démoni; Živočišní démoni; Stromové démoni.

Toto Tříškovo dělení nám může pomoci při pokusu o roztřídění jednotlivých pověstí. Tyto osnovy bychom tak mohli použít na zařazení jednotlivých postav v této kapitole. Osoba

---

⁶⁴ TŘÍŠKA, Josef. *Podorlické pověsti*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1992, s. 49.

zlého Dešvendy a Riedra by se tak dala zařadit do kategorie - strašidla nebo kategorie mrtví a duchové či bezhlavci. Postavu Grůfky a Grůfy pak do kategorie - strašidla či čarodějnice a kouzelníci. Pro obucha se hodí zřejmě kategorie strašidla. Domese je možno zařadit ke strašidlům a lidským démonům. Na Stromoucha pak, jak již vyplývá z názvu, se nejlépe hodí řazení mezi – lesní a stromové bytosti.

IV. Autoři místních pověstí

V této kapitole se budu zabývat nejdůležitějšími autory, jejichž osoba je spojena právě se sepisováním a sbíráním pověstí v tomto vymezeném regionu. Nepředložím pouze seznam těchto autorů, nýbrž v některých případech stručně uvedu jejich životní dráhu, případně představím zjištěná díla, jež jim prošla tiskem. Některé knihy a úryvky pověstí z knih těchto autorů jsem použil i při vytváření této práce, proto se u některých z nich pokusím rozvést i jejich osobní přístup k látce pověstí. Půjde o to, jak pověsti ve svých publikacích třídili a klasifikovali, případně jaký styl při psaní použili. Toto může být důležité, zejména pokud se na pověst chceme podívat z objektivnějšího hlediska. Stejnou pověst mohl totiž každý autor vykreslit trochu jinak. Mohl použít více či méně beletrizujících prvků, nebo se zaměřit pouze na stroze jasné a krátké podání daného příběhu. Ať tak či tak, všechny tyto aspekty jsou důležité a rovnocenné. Pro každého čtenáře může být totiž důležitá, nebo zajímavá jiná podoba.

Jednotlivá jména autorů jsem pro lepší přehlednost rozdělil do třech skupin: Starší, střední a mladší období. Jde zde o můj pokus alespoň nhrubo rozdělít autory do skupin podle toho, ve kterých letech byla jejich díla publikovaná. Ve starším období není mnoho jmen, jelikož jsem se zaměřoval zejména na období střední a mladší. Roky, jež jsem použil pro vytyčení těchto období, jsou pro lepší přehlednost kulaté. Přišlo mi přehlednější použít jako mezník jasně dané půl století, než psát například – publikující do druhé světové války, nebo publikující mezi druhou polovinou 19. století a v první polovině století 20.

4.1. STARŠÍ OBDOBÍ – publikující do roku 1850

Sem zahrnuji všechny autory zabývající se pověstmi až do tohoto roku. Je možno sem tedy zařadit autory od středověku až po r. 1850. Na Ústeckoorlicku jsem zmínil dva nejdůležitější.

4.1.1. Václav Hájek z Libočan:

(?-1553)

Proslulý zejména díky dílu *Kronika česká*. Zde se objevuje i pověst o založení města Lanškroun germánským kmenem Hermundorů.

4.1.2. Bohuslav Balbín:

(1621-1688)

Pro období baroka je jednou z nejvýznamnějších autorů českého dějepisectví. Byl jezuitským knězem, učitelem a také historikem. Jeho díla jsou psána v latině. Ve svém díle *Rozmanitosti království českého* (1679-1687) opět cituje pověst o založení Lanškrouna, přejatou od Václava Hájka z Libočan.

Tato pověst byla dále zkoumána ve druhé světové válce, kdy se Němci snažili pomocí archeologického průzkumu v prostorách bývalého augustiánského kláštera prokázat německý původ Lanškrouna. Byly však nalezeny pouze ostatky obyvatel Lanškrouna ze zrušeného hřbitova. Ostatky Hermendurů se nenašly, čímž byla pravdivost pověsti vyvrácena.

4.2. STŘEDNÍ OBDOBÍ- publikující cca od roku 1850 do roku 1950

Ve středním období nalezneme nejvíce jmen. Jde totiž o dobu, kdy si tehdejší autoři začali uvědomovat zajímavost tohoto tématu a pustili se do sběru a sepisování pověstí, aby neupadly v zapomnění a uchovaly se pro budoucí generace. Před nimi se totiž pověsti uchovávaly povětšinou pouze v hlavách pamětníků a přenášely se z generace na generaci orální formou. Prohlédneme-li si níže uvedená jména, uvidíme, že většina z autorů pochází z učitelské obce. Jednalo se o jednu z nejvzdělanějších vrstev společnosti, z čehož v důsledku pramenil zájem o toto téma. Spisovatelé pověstí často přebírali jeden od druhého či zejména mladší z těchto období čerpali od autorů starších. Někteří psali svá díla německy, jiní pouze česky. Níže uvedená jména jistě nebudou celistvým seznamem všech autorů, zabývajících se touto látkou. Při dalším výzkumu bychom jistě objevili další a další jména, která, byť třeba jen okrajově, v tomto směru přispěla. Přesto je možno tato jména brát jako jedny z nejdůležitějších v tomto směru.

4.2.1. Jan Tykač:

(1842 – 1921)

Byl všestrannou kulturní osobností a na sbírání pověstí zejména z okolí České Třebové měl velkou zásluhu. Léta, jež věnoval studování zvyklostí místních obyvatel a zaznamenávání pověstí tak jak je slyšel, dopomohla k vydání a uveřejnění v tenkých svazcích Českých povídek, jež vyšly ve třech dílech roku 1882.

První díl jsou pověsti z okolí, vykreslené prostým dějem. Starší žena sjednaná na hlídání dětí, jim vypravuje různé místní pověsti.

Druhý díl je o třech mládencích, jež se vydali do daleké Arábie. Vydali se do světa na zkušenou a po cestě se dostali do otroctví a následně až na dvůr tureckého sultána. Jeho dcera byla churavá a uzdravit ji mohl jen popel křesťana. Který z mladíků bude obětován, záleželo jen na nich. Domluvili se, že každý večer bude jeden z nich vyprávět pověst z domoviny a komu prvním dojdou slova, ten propadne hrdlem. Příběhy si nakonec oblíbila i nemocná princezna a její otec. Dokonce ji vrátili zdraví, a tak byli mladíci volní.

Třetí díl je koncipován ve stylu přástek. Účastníci se sházejí v chaloupce rodiny tkalce Tomeše a vyprávějí pověsti starých časů.

Tyto knihy se mi pro své stáří a zejména proto, že znova nevyšly tiskem, nepodařilo k prostudování sehnat. Nicméně jednotlivé pověsti přejímali ostatní autoři, či byly použity při výrobě ostatních publikací, zabývajících se tématem pověstí, jako je třeba drobná knížečka *Z českotřebovských pověstí*, vyšlá v České Třebové v roce 2002.

Obsahově jsou autorovy pověsti podány čtenáři podobně jako v případě Hackenschmieda. Děj není zcela strohý, naopak je bohatý a krom jádra samotného, podává různé drobné odbočky. Pro dnešního čtenáře však může být Tykačovo podání přece jen již obtížněji čitelné až archaické, to by však mohlo platit ve spoustě případů i u ostatních autorů.

4.2.2. Václav Zdeněk Hackenschmied:

(1847-1945)

Na prvním místě, co se týče důležitosti, se jistě sluší představit právě tuto osobnost, jež se o sběr pověstí zasloužila obrovským dílem. Dnes pokud se v okolí Ústí někoho zeptáte na pověsti, jistě mu (pokud bude alespoň částečně v obraze) na prvním místě vyvstane kniha nesoucí název *Na besedě*. Ta poprvé vyšla tiskem již v roce 1928 vydaná F. Pouzarem. Pro dnešního čtenáře však bude zřejmě známější druhé vydání z roku 1995, které světlo světa spatřilo zejména díky snaze Radima Duška, který knihu i upravil a doplnil.

Podívejme se však blíže na osobu samotného autora, který byl českým vlastencem a typickým představitelem české inteligence na přelomu století.

Václav Zdeněk Hackenschmied se narodil 28. září 1867 v Příbrami. Zde také vystudoval reálné Gymnázium a zkoušky učitelské způsobilosti vykonal 21. května roku 1892. Jeho novým domovem se staly Říčky, v ústecké části Lanškrounského hejtmanství. Tento kraj si okamžitě zamiloval pro svoji přírodní jedinečnost. Krom poslání učitelského se hojně zaslouhoval o kulturní život. Ve škole v Říčkách založil školní kroniku, místní knihovnu, čtenářský spolek a hasičský sbor. Založil i divadlo a divadelní spolek. Když byla v roce 1895 pořádána Národopisná výstava kmene československého, hojnými příspěvky doplnil její

expozici o řadu exponátů. Později se stává správcem muzea, archivářem a kronikářem města Ústí nad Orlicí i okresu. Před válkou byl zvolen zástupcem části učitelstva okresu a v první světové válce se snažil zmírňovat tíhu válečného břemena dopadající na učitele.

V roce 1916 mu začínají horší časy. Dlouhodobé spory vyvrcholily tím, že mu byla udělena důtka za nedovolenou agitaci proti usnesení lanškrounské okresní školské rady. Byl také přeložen z Ústí do Hněvkovic. Tam v bídě přečkává dva roky, než se pro něho věci vyvinuly lépe a on se mohl po dvouletém vyhnanství navrátit zpět do Ústí nad Orlicí.

Po svém návratu se opět zapojuje do kulturního dění. Vyučuje hru na housle a přebírá správu městského muzea. Do penze odchází roku 1927. A nechává za sebou tak spoustu let školní dřiny, úspěchy a pády. Na podzim v roce 1943 je ošetřován v nemocnici a 23. ledna roku 1945 umírá v Mělníku.

Co se týče jeho spisovatelské dráhy, již 83 let si mohou čtenáři číst pověsti z jeho knihy *Na besedě*. Původně mělo jít o více knih, které měly na tuto navázat. Mělo jít o knihy – *Náš domov*, *Náš lid*, *Naše obce* a *Čítanka pro okres lanškrounský*. Tiskem však autorovi z této série vyšla pouze kniha *Na besedě*, z jiné kategorie pak kniha *Ústecké betlémy*. Jeho kniha pověstí báchorek a lidového vyprávění se však stala obrovským přínosem nejen pro dobového, ale i pro dnešního čtenáře. Což by, jak můžeme číst v řádcích v úvodu knihy, autora jistě potěšilo:

„Snad se tato sbírka mnohým bude zdáti zbytečností a útrpně, ne-li s opovržením, nad ní se usmějí, jaký že to nápad, v dnešní pokrokové době vydati takové naivní povídání, jakému dnes ani mládež nevěří!... Máme za to, že ještě nevymřeli přátelé lidu ani milovníci jeho zkazek; ti jistě s pravým porozuměním a oceněním přijmou tyto památky jako dobové dokumenty svéráznosti lidu a pobaví se jimi ještě i dnes ve století nových zázrakův a nových věr. ... Každá památka po předcích budiž nám svatá!“⁶⁵

Pověsti do své knihy autor sbíral z různých zdrojů, nejvíce mu však pomohla učitelská obec, kde když „rozhodil sítě“, tak nebyl na sbírání příběhů sám. Leckdy také přejímal od autorů starších, jako byl třeba Jan Tykač, Ferdinand Johann, dr. Emil Lehmann a dalších. Ke své práci přistoupil osobitým způsobem a posbíral pověsti z celého tehdy lanškrounského okresu a obsahuje tak více než 450 pověstí. V knize pak nejsou pověsti roztříděny podle druhu, ale podle místa ke kterému se váží a odkud pocházejí. Obsah knihy je rozdělen na –

---

⁶⁵ HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995, s. 9. ISBN 80-901707-6-5.

ÚSTECKÝ OKRES a LANŠKROUNSKÝ OKRES. Jednotlivé okresy pak hlouběji na samostatná města a obce, a ty pak na jednotlivé části. Při tomto dělení může čtenář snadno nalézt pověsti ze svého bydliště uceleně za sebou a nemusí je dohledávat rozmístěné po celé knize, jako tomu můžeme v jiných knihách při jiném dělení být. O to zřejmě autorovi šlo, zařadit pověsti místně tam kam patří a nezabýval se tedy jiným rozdělením.

Při psaní promlouvá autor ke čtenáři skrze vševidoucího vypravěče, tedy v er-formě. Způsob psaní se podobá skutečnému vyprávění, které bylo možno kdysi za černých hodiněk, draček či jiných příležitostech v malých vesnických chaloupkách poslouchat. Beletrizační prvek tedy jasně převládá. V některých pověstech můžeme spekulovat o částech, které si zřejmě autor domyslel či sám z nějakého důvodu přidal. Příkladem může být již zmiňované částečné antiněmecké cítění, jež do některých příběhů zakomponoval. I když to není možno zcela prokázat, jelikož se dané pověsti v tomto duchu skutečně mohly v době národního obrození nést a autor je tedy mohl použít v původní podobě.

4.2.3. Alois Czerný:

(1847 – 1917)

Tento autor byl jedním z prvních sběratelů pověstí zejména na Lanškrounsku. Narodil se v Prostějově a živil se jako učitel. Učil v Jevíčku, Svitavách a v Moravské Třebové. Svě knihy vydával v němčině. Publikace z roku 1905 vydaná v Moravské Třebové nese název *Sagen aus dem Schonhengster Land (Pověsti z Hřebečska)*. V roce 1906 vyšla podobná publikace *Sagen aus dem Schonhengster. Neue Folge*. I z tohoto autora čerpali a čerpají další autoři. Některé jeho pověsti, použil ve svých knihách například Josef Tříška.

4.2.4. Ferdinand Johann Jandl:

(1851 – 1942)

Jeho rodištěm byla Německá Bělá nacházející se jižně od Svitav. I on působil jako učitel a to celých 47 v Rudolticích. Pověsti psal taktéž v německém jazyce, což je uvedeno i v názvu jeho díla *Sagen aus dem deutschen Teilen der Bezirke Landskron, Leitomischl und Politschka im ostlichen Bohmen (Pověsti z německých částí okresů Lanškroun, Litomyšl a Polička ve východních Čechách)*. Ve spolupráci s dalším spisovatelem zabývajícím se látkou pověstí dr. Emilem Lehmanem vydali knihu *Vom Kronwald und vom Krottenpfuhl* (Lanškroun 1921).

I tento autor poskytl svými pověstmi podklad, ze kterého mohli čerpat další. Ať později již zmiňovaný Tříška nebo před ním Hackenschmied.

4.2.5. Antonín Hlinecký:

(1858 – 1938)

Narodil se ve Skutči a zde také působil jako podučitel, učitel a později i ředitel měšťanské dívčí školy. Celý svůj život zasvětil sbíráním pověstí ze Skutečska, Žamberecka, Lanškrounska a Vysokomýtska. Jeho sebrané pověsti jsou uvedeny v tenké knize, vydané v Žamberku roku 1912 s názvem *V mlhách - několik pověstí ze Žamberska a Lanškrounska*. Jeho pověsti jsou silně beletrizované a psané patetickým až archaickým jazykem. Dále mu vyšla kniha *Ohlasy věků dávných - pověsti a pohádky ze Žamberska, Lanškrounska, a Vysokomýtska*. U toho však není uvedeno datum.

4.2.6. Karel Otakar Hubálek:

(1859 – 1929)

Působil jako ředitel měšťanské školy ve Výprachticích. Dále však učil také v České Třebové, Lanšperku a v Dolní Dobrouči. Byl též publicistou, psal básně a divadelní hry. Svoji báseň Výprachtická lípa a Husy uvedl v knize Antonína Hlineckého *V mlhách*. Výprachtická lípa byla též uvedena ve sborníku Lanškrounsko z roku 1948, v Hackenschmiedově knize *Na besedě* a v Almanachu Gymnázia Lanškroun z roku 1994.

4.2.7. Antonín Blažek:

(1866 – 1940)

Narodil se v Častolovicích a působil jako učitel na Chrudimsku. Zabýval se folklorem a historií. Tato témata také zpracovával a vydával ve formě sborníků, kterých bylo celkem jedenáct. Ve sborníku v VI. řadě z roku 1920, najdeme například známou pověst o Dešvendovi. Ta je zde proto, že Lanškroun dlouho spadal pod Chrudimský kraj.

Roku 1940 vyšla kniha *Grossmutter erzahlt: Sagen der Heimat. Zur Heimatkunde des Adlergebirges*. (*Pověsti k vlasti. K vlastivědě Orlických hor*) a to v nakladatelství Josefa Czerného.

4.2.8. Dr. Emil Lehmann:

(1880 – 1964)

Narodil se v Trnovanech, studoval univerzity v Praze a v Berlíně. Dva roky učil ve Štýrském Hradci. Po první sv. válce měl problémy s místem. Za to mohla jeho účast v separatistickém pohraničním hnutí. Byl překládán z místa na místo, až dobrovolně odešel do Drážďan, kde působil jako profesor na vysoké škole technické.

Pověsti, kterým se jako učitel věnoval, rozdělil do tří knih. První *Vom Kronwald und vom Krottenpfuhl: Landskroner Sagenbuch (Lanškrounská kniha pověstí)* Napsal ve spolupráci s autorem F.J.Jandlem a vydal roku 1921 v Lanškrouně. Rok na to *Beim Kratschenwirt: Landskroner Sagen und Schvanke (Lanškrounské pověsti a žerty)*. Třetí kniha vyšla taktéž v Lanškrouně v roce 1924 a jmenuje se *Neue Volkssagen aus dem Schonhengstgau (Nové národní pověsti z Hřebečska)*.

4.2.9. František Formánek:

(1888 – 1964)

Narodil se v České Třebové. Krom svých výtvarných a technických vloh (konstrukce prototypu vlastního vrtulníku), zájmu o spiritismus a léčitelství přispěl i v soupisu pověstí. Ty méně známé totiž zachytil dle vyprávění od svých rodičů a sousedů ve svých pamětech.

4.2.10. Bohuslav Štangler:

(1895-1980)

Kulturní pracovník, působící v České Třebové. Krom regionálních historických publikací, sepsal nejznámější česko-třebovské pověsti, jež vydal v roce 1947 pod názvem *Česká Třebová minulá a dnešní*.

4.3. MLADŠÍ OBDOBÍ – publikující od roku 1950 po současnost

V nejmladším období spatřujeme autory, jež navazují na období předchozí. Někteří překládají do češtiny dosud česky nevydaná díla, jiní se snaží pověsti převádět do dnešní češtiny, která je srozumitelnější pro nynější čtenáře. Nějací autoři se snaží svými knihami působit na dětské čtenářstvo, jiní píšou v obecné rovině pro všechny. Jsou i tací, jenž se snaží pověsti uspořádat, vystopovat jejich původ, nebo se celkově hlouběji vědecky zabývají touto látkou. Zde bude jistě nejvýznamnější osobností Josef Tříška.

4.3.3. Jan Šilar:

(1911 – 2005)

Snaží se jistým způsobem navázat na Hackenshmieda. Popisuje a líčí pověsti z Čermné a jejího blízkého okolí. Jelikož, jak píše v úvodu své knihy *Čermenské obrázky*, z této vesnice jich je v publikaci *Na besedě* pramálo, jako prameny používá zejména paměti svého otce, dědy a Čermenských rodáků:

„Dále to byl Josef Vacek z čís 66 z Dolní Čermné, narozený roku 1866, který mnoho pověstí, báchorek a zkazek ze svého života v rodné Čermné zachytil a ty zde podávám. Také čermenský rodák Jan Jansa, narozený roku 1894, žijící pak v Písařově ve vyhnanství, mnoho čermenských a petrovských událostí a pověstí věrně perem zachytil a jsou tu mezi jinými uváděny.“⁶⁶

4.3.4. Antonín Špinler:

(1916-1999)

Živil se jako učitel v Podkrkonoší a v Orlických horách. Nejdéle působil v Těchoníně. Tento kraj ho učaroval, a tak se zde soustavně věnoval vlastivědným pracím. Působil zde i jako kronikář obce, a tak se od pamětníků dozvěděl mnoho zajímavého, což pak mohl použít dále ve svých knihách: *O bílé lišce 1993, Lidé od Orlice 1997, Na modrou stranu pašeráci 1998, Lidé od Orlice II 1999, Pod Suchým vrchem 2000.*

4.3.1. Josef Tříška:

(1922 – 2005)

Jedná se o jednoho z největších odborníků na pověsti z Podorlicka. Pracoval jako středoškolský učitel ve východních Čechách. Dále působil jako vědecký pracovník. Své zkoumání zaměřil do tří směrů 1) Starší česká literatura, 2) Podorlické pověsti, 3) Podorlická literatura.

Jeho přínos v oblasti pověstí tkví nejen ve sbírání pověstí, ale spíše v jejich třídění a popisování. Jeho práce jsou význačné také tím, že oživil a přeložil pověsti, jež zatím nebyly v češtině publikovány a pokud ano, tak se jednalo o staré vydání, které bylo většinou dnešních lidí prakticky nedostupné. Často čerpal ze starších výše uvedených autorů jako A. Czerný, E. Lehmann, V. Z. Hackenschmied, A. Blažek, a dalších. Při každé pověsti, jež ve své publikaci zveřejnil, připsal zdroj, ze kterého pověst převzal, což může dopomoci k hlubšímu studiu.

Forma, kterou při psaní používal, je na rozdíl od Hackenschmieda či Tykače (kde dílem silně prostupuje beletrizace) spíše stručného a věcného charakteru. Pověsti uvádí stroze a nenesou mnoho beletrizujících prvků. Čtenáři je předložena krátká pověst, zejména ve svém jádru. Autor si zakládá na jasném a stručném podání daného příběhu, převyprávěného dnešní češtinou. Mezi jeho nejdůležitější díla, kde se setkáme s pověstní tematikou, jsou

---

⁶⁶ ŠILAR, Jan. *Čermenské obrázky: Pověsti, báchorky, zkazky, příhody i skutečné události z Čermné a okolí.* (1945 – 1988). _Grantis s.r.o., Ústí nad Orlicí, 1995, s. 3.

knihy: *Podorlické pověsti, Pověsti od kladského pomezí a dvou Orlic, Báje a bajky Podorlicka, Osobnosti podorlické literatury a Podorlicko a literatura.*

Rozdělení pověstí v jeho knihách je netradičního rázu. Nepoužívá členění dle místního určení, ale řadí pověsti tematicky např. Díla v krajině, Démoni Orlicka a Litomyšlska, Zvířecí a ptačí pověsti. Příkladem může být také jeho členění démonických postav, jež je blíže zobrazeno ve třetí kapitole této práce- Lokální nadpřirozené bytosti.

4.3.2. Petr Boček:

(1967)

Jeho rodištěm se stala Chrudim, kde později také působil jako učitel na základní škole. S Chrudimí se pojí i mnoho jeho prací. Studie s názvem *Pověsti Lanškrounska* poprvé vyšly roku 1994, nesou přehledně zpracovaný seznam německých i českých sběratelů pověstí v bývalém lanškrounském soudním okrese. Tato studie dala i podklad pro vznik knihy *Pověsti Lanškrounska*.

Zde tkví autorův velký přínos na poli pověstí. V této knize totiž popsal možné třídění pověstí do různých kategorií. Toto podrobné „rozškatulkování“ je pak navíc názorně vykresleno na jednotlivých příkladech, které ke každému druhu uvádí. Tyto příklady se autor snažil vybírat tak, aby byly co nejvíce různorodé nejen obsahově, ale aby zahrnuly i co nejvíce autorů.

4.3.5. Radim Dušek:

(1968)

Soudobý historik zabývající se historickými prameny a regionálními dějinami jako takovými. V současné době působí jako ředitel archívu v Ústí nad Orlicí, kde má přístup k mnoha dobovým listinám. Mezi jeho další aktivity je možno zahrnout to, že je členem sdružení pro kapli a boží muka Lanšperk, nebo Sboru pro záchranu hradu Lanšperka. Mimo mnoha knih, které napsal, nebo na kterých se podílel zejména s historickou tematikou v okolí Lanšperka, přispěl v mnohém i v tématu pověstí.

Zejména díky jeho snaze mohlo roku 1995 vyjít tiskem druhé vydání publikace *Na besedě* od Václava Zdeňka Hackenschmieda. Kolem roku 1928 vyšlo tiskem několik různých verzí této knihy a na některých místech se nacházela i špatná datace či drobné odchylky v obsahu. Nové vydání z roku 1995 není reprintem, ale jedná se o upravené a doplněné vydání. K tomuto doplnění dopomohly i dosud nepublikované Hackenschmiedovi materiály. Proto můžeme na některých místech, pokud porovnáme knihy z roku 1928 a z roku 1995, nalézt

různé odchylky. Pro případné hlubší studium bych proto doporučil čerpat nejen z nového, ale i z původního vydání.

Další jeho prací, na které se podílel je kniha *Pohádky Lanšperského hradu*. Zde jak jsem již zmiňoval i když jde o pohádky, mají v jádru spojitost i s látkou pověstí. Díky oživení některých postav jako třeba Dobrodějky Grůfky, nebo nově vymyšlené bytosti Stromoucha tak působí touto knihou i na ty nejmenší čtenáře.

ZÁVĚR:

Cílem této práce bylo rozebrat jednotlivě vybrané ukázky pověstí z několika možných úhlů pohledu. Snažil jsem se nalézt souvislosti mezi jednotlivými pověstmi, v některých případech jsem se pokusil vystopovat reálný základ, ze kterého pověst vycházela, nebo poukázat na specifika, kterými se daná pověst vymyká klasickému pojetí.

U mého postupu při vytváření této práce stála v popředí hlavně kniha Zdeňka Hackenschmieda *Na besedě*. Jedná se o stěžejní dílo, kde je vypsána většina nejdůležitějších pověstí právě z lokality Ústeckoorlicka. Proto je často citováno právě z této knihy. Při vytváření práce jsem mnohdy postupoval tak, že jsem pověsti vyhledal právě v této publikaci a následně konfrontoval, doplnil či rozebral na základě prostudování ostatních pramenů, ať se jednalo o beletrii či o odbornou literaturu. Tyto informace jsem pak v některých případech obohatil o můj vlastní náhled na dané téma.

Práci jsem rozdělil do čtyř kapitol, ve kterých jsem se snažil zaměřit na nejdůležitější prvky, jež pověst spojují. První tři kapitoly doprovází kratší i delší ukázky vybraných pověstí, jež jsou při následném rozboru a popisu nezbytně nutné.

Chtěl jsem tedy poukázat na to, jak druh prostředí, ve kterém lidé žijí, ovlivňuje vznik pověsti. Proto jsem se záměrně zejména v této kapitole pohyboval severovýchodně od Ústí nad Orlicí, v pohraničním hornatém terénu, který příběhy dávající pověstem základ, jasně ovlivnil.

Ve druhé kapitole jsem popisoval místní tajemná místa, do kterých bývá často příběh zasazen. Zde jsem připomněl jejich historický původ, jako například v podkapitolách zabývajících se hrady, nebo božími muky, a následně rozebral dané pověsti pojící se k těmto místům. Boží muka a podobná drobná sakrální architektura mě vedla k tomu, že jsem sepsal jeden z možných druhů členění těchto památek.

Důležité bylo vedle místa, kde se děj odehrává, zmínit taktéž postavy, které stojí ve středu celého vyprávění. Zde jsem se zaměřil zejména na některé lokální bytosti, jež se vyskytují pouze v místních pověstech. Popisovat bytosti všeobecně známé mi přišlo zbytečné, jelikož jejich rozbor a řazení je již na mnoha místech zpracováno, přesto mi tyto knihy mnohdy při práci pomohly. Příkladem může být publikace *Panoptikum strašidel a tajemných míst lanškrounska* od Petra Bočka.

V poslední kapitole jsem na několika stranách přiblížil nejdůležitější regionální autory zabývající se pověstmi a pokusil se popsat jejich přístup a přínos k této látce. V této části práce si můžeme všimnout, jak již poukázal ve své knize *Pověsti lanškrounska* Petr Boček, jakési dvojjazyčnosti. V tomto regionu můžeme spatřovat pověsti psané v německém i českém jazyce, jelikož Němci tomuto tématu věnovali značnou pozornost. Na výpisu autorů zejména v mladším období vidíme, že zájem o pověsti neupadl a touto látkou se zabývají i soudobí odborníci. Všechny uvedené autory jsem rozdělil do tří skupin: starší, střední a mladší období. Tímto dělením mi šlo především o to neřadit všechny autory vedle sebe a alespoň částečně je od sebe tímto způsobem oddělit. Dnešní spisovatel zabývající se touto látkou bude totiž na celé téma nahlížet trochu jinak, než tomu bylo třeba u autora před sto lety.

Během práce jsem čerpal z mnoha knih zabývajících se látkou regionálních pověstí. Všechny použité uvádím v seznamu literatury. Přesto se jedná pouze o část existujících textů zaměřených na toto téma. Mnohé nevyšly nikdy tiskem, některé pouze jednou a často jsou již tyto knihy těžko dostupné, nebo zcela zaniklé. Některé původní publikace jsou navíc psané v německém jazyce a dosud nebyly přeloženy. Všemi zmíněnými body se dlouho zabýval Josef Tříška, který již mnohé napsal, přesto stále zůstává v tomto směru mnoho dalších možností ke zkoumání.

Použitá literatura

- *700 let obce Dolní Dobrouč: Od historie k současnosti 1292-1992*, Dolní Dobrouč: Obecní úřad, 1991.
- BOČEK, Petr. *Panoptikum strašidel a tajemných míst lanškrounska*. Městské muzeum Lanškroun, 1998.
- BOČEK, Petr. *Pověsti Lanškrounska*. Městské muzeum Lanškroun, 1997.
- BERAN, Miroslav - PECHÁČEK, Jiří. *Dobroučské Obrázky*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1996. ISBN 978-80-86042-00-8.
- CIHLÁŘ, Jiří. *Václav Zdeněk Hackenschmied učitel na rozhraní dvou století*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 2007.
- DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 2. vydání. Libri, Praha 2002. ISBN 80-7277-003-9.
- DUŠEK, Radim. *Sborník lanšperského hradu: Sbor pro záchranu hradu Lanšperka*, OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1997.
- DUŠEK, Radim - KUBIŠTA, Libor - ŽITNÝ Petr. *Pohádky Lanšperského hradu*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1998. ISBN 80-86042-17-0.
- FRÝZEK, Jiří. *Ze světa pověstí*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 2007. ISBN 978-80-86845-71-5.
- HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. Ústí nad Orlicí, 1928.
- HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. 2. vydání. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995. ISBN 80-901707-6-5.
- HAVRAN, František et al. *České kuriozity: Neobvyklé v české republice*. Praha. ISBN 80-239-8498-5.
- JIST, Adam. *Kopa kopců*. Melantrich, Praha, 1991. ISBN 80 7023-113-0.
- KOUDELKOVÁ, Eva. *Babiččina vyprávění: lidové pověsti z Orlických hor*. Arbor vitae ve spolupráci s nakladatelstvím Bor. 2. vydání. Praha 2006. ISBN 80-86300-79-X.
- LEHÁR, Jan et al.: *Česká literatura od počátků k dnešku*, Nakladatelství Lidové noviny. 2. vydání. Praha 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.
- LINHART, Jan – LINHART, Tomáš. *Pověsti z Pardubicka a z Hradecka*. Agave, Český Těšín, 2000. ISBN 80-86160-43-2.

- MEDUNA, Zdeněk. *Pověsti z Chocně a okolí: Lidové zvyky, pověry a léčitelství z okolí Chocně*, OFTIS, Ústí nad Orlicí, 2002. ISBN 80-86042-67-7.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef et. al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha, 2004, s. 509. ISBN 80-7185-669-X.
- MUSIL, František. *Hrady, tvrze a zámky: okresu Ústí nad Orlicí*. Grantis, Ústí nad Orlicí, 1995.
- PECHÁČEK, Jiří – PECHÁČKOVÁ, Zuzana ml. *Dobroučské Obrázky*. 2. vydání. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1996. ISBN 978-80-86042-00-8.
- POLÁK, Josef. *Kytice nevadnoucí*. Práce, Praha, 1949.
- ŠILAR, Jan. *Čermenské obrázky: Pověsti, báchorky, zkazky, příhody i skutečné události z Čermné a okolí. (1945 – 1988)*. Grantis s.r.o., Ústí nad Orlicí, 1995.
- ŠLESINGR, Jan. *Život pod Hůrou*. Tandem, Hradec Králové, 2004.
- ŠLESINGR, Jan. *Život pod Hůrou II*. Tandem, Hradec Králové, 2007. ISBN 80-869001-01-7.
- ŠPINLER Antonín. *Lidé od Orlice*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1997. ISBN 80-901707-9-X.
- ŠPINLER Antonín. *Lidé od Orlice II. díl*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1999. ISBN 80-86042-01-4.
- ŠPINLER Antonín. *Na Modrou stranu, pašeráci!*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1998. ISBN 80-86042-14-6.
- ŠPINLER Antonín. *O bílé lišce*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1993.
- ŠPINLER Antonín. *Pod Suchým vrchem*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 2000. ISBN 80-86042-23-5.
- TŘÍŠKA, Josef. *Báje a bajky Podorlicka*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1998. ISBN 80-86042-09-X.
- TŘÍŠKA, Josef. *Osobnosti Podorlické literatury*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1996. ISBN 80-901707-8-1.
- TŘÍŠKA, Josef. *Podorlické pověsti*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1992.
- TŘÍŠKA, Josef. *Podorlicko a literatura*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 2000. ISBN 80-86042-24-3.
- TŘÍŠKA, Josef. *Pověsti od kladského pomezí a dvou orlic*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1993.

- VÁCLAVÍK, Jan. *Pověsti a postavy z okolí*, OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1997. ISBN 80-86042-06-5.
- VĚRA, Sekotová. *Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii: Lnářství a počátky rozvoje bavlnářství*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1994. ISBN 80-901707-1-4.
- *Zbraslavská kronika: Chronicon aulae regiae*. 2. vydání. Svoboda, Praha, 1976.
- *Z českotřebovských pověstí*. Městské muzeum, Česká Třebová, 2002, s. 17.
Odpovědný redaktor: PIŠTORA, Jiří.
- ZRŮBEK, Rudolf. *Pohádky a báje orlického kraje*, Uniprint, Rychnov nad Kněžnou, 2003. ISBN 80-239-1795-1.
- ZVĚŘINA, Václav. *Pověsti hradů, zámků a zemských sídel východních Čech*. Nadace pro obnovu zámku Neděliště, Nové město nad Metují, 1995.

Ostatní prameny:

- * DVD. *Blízko k životí: cyklus filmů o životě na česko-polském pomezí*. TRIBOVIA PICTURES, Ústí nad Orlicí 2009.
- * Oficiální stránky obce Těchonín. Dostupné z URL: <<http://www.techonin.cz/antonin-spinler>>.
- * Český rozhlas, Téma: Hrady a zámky, rubrika: pověsti [cit. 16-2-11]. URL: http://www.rozhlas.cz/hradyazamky/povesti/_zprava/224768.
- * Rodinná kronika Skalických (Hortmanových), Dolní Dobrouč. Č.p. 27.

Resumé:

The goal of this work was to analyse chosen legends in various aspects. I tried to find relations between some of these legends, in some cases I tried to find real basis of the legend or show some specifics unique to the particular legend.

Main pillar in creating this work was book *Na besedě* by Zdeněk Hackenschmied which is fundamental publication containing majority of important legends from Ústeckoorlicko locality. This is why *Na besedě* is quoted very often. I frequently started with legend taken from this book and then I confronted, amended or analysed them with legends found in different sources, whether it was fiction or specialised literature. In some cases I enriched these informations with my own opinion of the theme.

I divided the work into four chapters where I tried to focus on most important elements which associate with legends. First three chapters contain extracts of selected legends needed for later analyse and description.

I wanted to point out how locality where people live influences genesis of legend. Therefore I chose north west of Ústí nad Orlicí in this chapter, because of its border region and mountainous terrain which influenced stories and legends obviously.

In second chapter I described local mysterious places where stories are often set in. I mentioned their historical origin, like in the subchapter concerning castles or wayside crosses, and analysed legends connected with those places afterwards. Wayside crosses and other minor sacred buildings led me to create possible structuring of those memorials.

Apart from describing locations it was also important to mention significant beings. I focused mainly on some of local beings appearing only in territorial legends. Describing well known beings would be inefficient because their study was made many times. Despite of the fact I often found those books helpful. Petr Boček's *Panoptikum strašidel a tajemných míst lanškrounska* could be considered good example.

In the last chapter I mentioned the most important regional authors dealing with legends and I tried to describe their approach and contribution to the subject. There could be spotted kind of bilingualism as already Petr Boček showed in his *Pověsti lanškrounska* book. There were legends written both in German and Czech language in this region, because Germans put a lot of attention to this subject. List of authors especially in later era shows that there is still interest in legends even with authors of the day. I divided all the authors into

three groups: earlier, middle and later era. I wanted not to list all the authors side by side, but to split them. Today's author will think of the subject differently than authors hundred years ago did.

I draw the support from various regional legends books during my work. All those books are mentioned in list of literature. Though they are still just a part of all existing texts related to this theme. A lot of them were never published, some of them were published just once and are often hardly accessible or faded. Some of the historic books are written in German and they've never been translated. Josef Tříška undertook all these points and wrote quite a few books about it, but a lot still remains to be studied.

Přílohy:

Obr – 1

Plastický pohled na Orlické hory pro lepší představu o místní krajině.

Parametry zobrazení:

- směr pohledu- 0 stupňů - od jihu
- vertikální úhel - 20 stupňů
- vzdálenost kamera - cíl - 130km
- převýšení 2,5⁶⁷

OBR – 2

Zobrazen tehdejší Lanškrounský okres (Soudní okresy Ústí nad Orlicí a Lanškroun)⁶⁸

OBR – 3

Zobrazení části Podorlicka mezi řekami Tichá a Divoká Orlice i s blízkým okolím dle Antonína Špinlera.⁶⁹

OBR – 4

Mapa zobrazuje místa drobné sakrální architektury v Dolní Dobrouči, jež se váže zejména ke kapitole: 2.2. Boží muka a jejich pověsti.⁷⁰

---

⁶⁷OBR – 1. Přejat z pohlednice. *České, moravské a slovenské hory ORLICKÉ HORY*. Kartografie HP a SHOCart s.r.o., 2007.

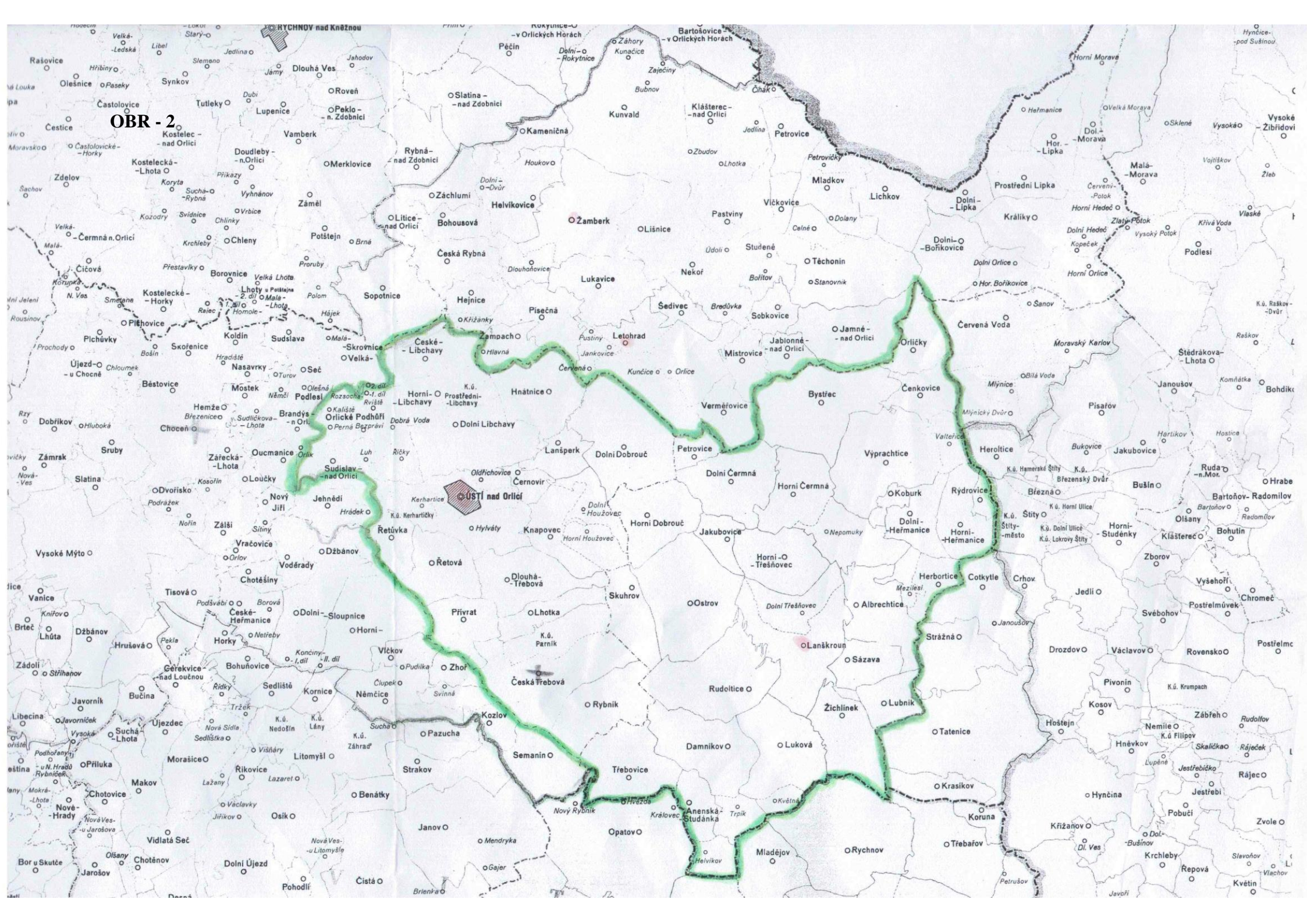
⁶⁸ OBR – 2. Mapa na pozadí použita z knihy: *Mapový lexikon obcí ČSSR 1:200 000: podle správního rozdělení 1. února 1967*. Kartografia, 1968. Zelený obrys vyznačující Lanškrounský okres obkreslen z knihy HACKENSCHMIED, Zdeněk. *Na besedě*. 2. vydání. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1995. ISBN 80-901707-6-5.

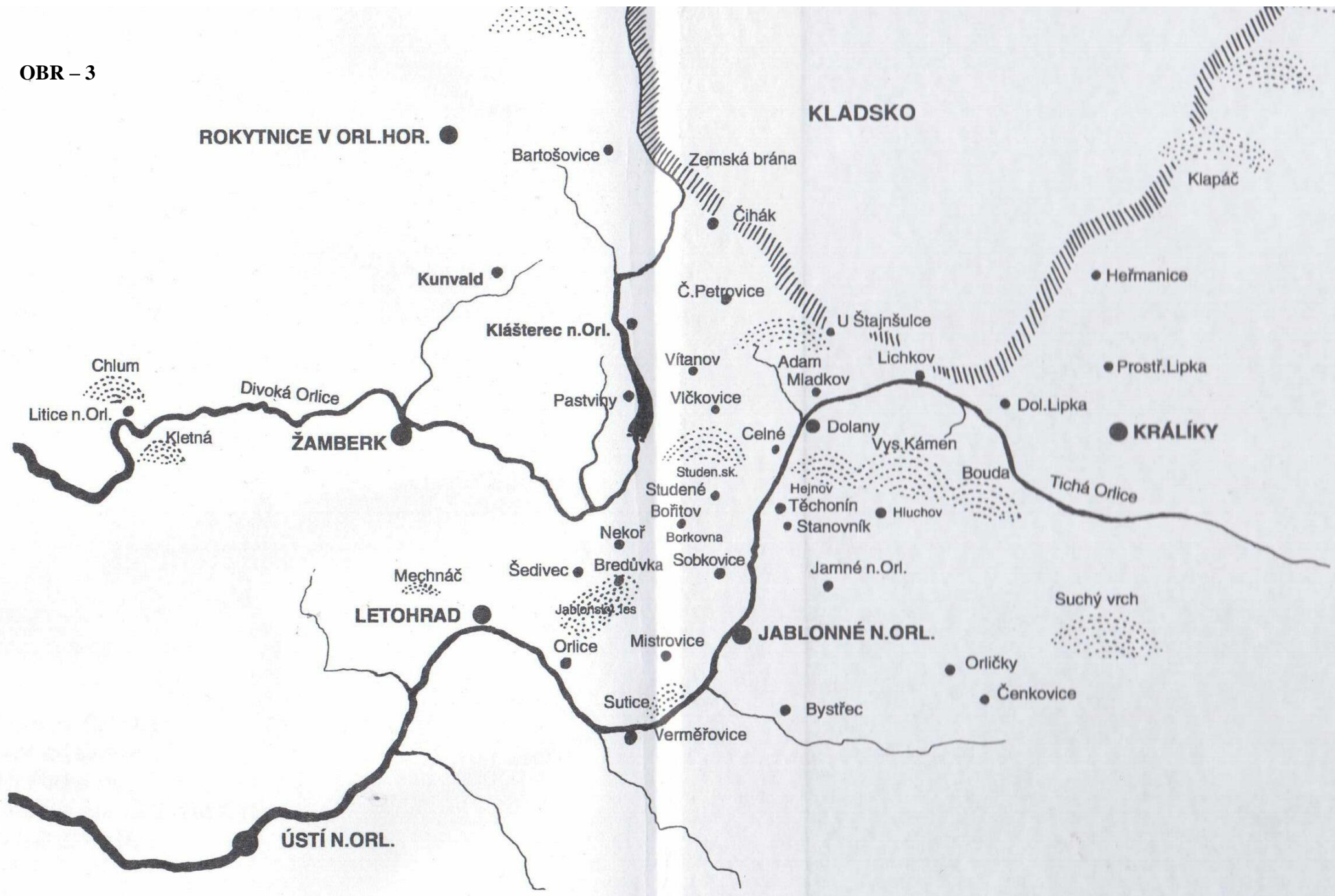
⁶⁹ OBR – 3. Mapa přejata z knihy: ŠPINLER Antonín. *Lidé od Orlice II. díl*. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1999. ISBN 80 86042-01-4.

⁷⁰ OBR – 4. Přejat z knihy: PECHÁČEK, Jiří – PECHÁČKOVÁ, Zuzana ml. *Dobroučské Obrázky*. 2. vydání. OFTIS, Ústí nad Orlicí, 1996. ISBN 978-80-86042-00-8.

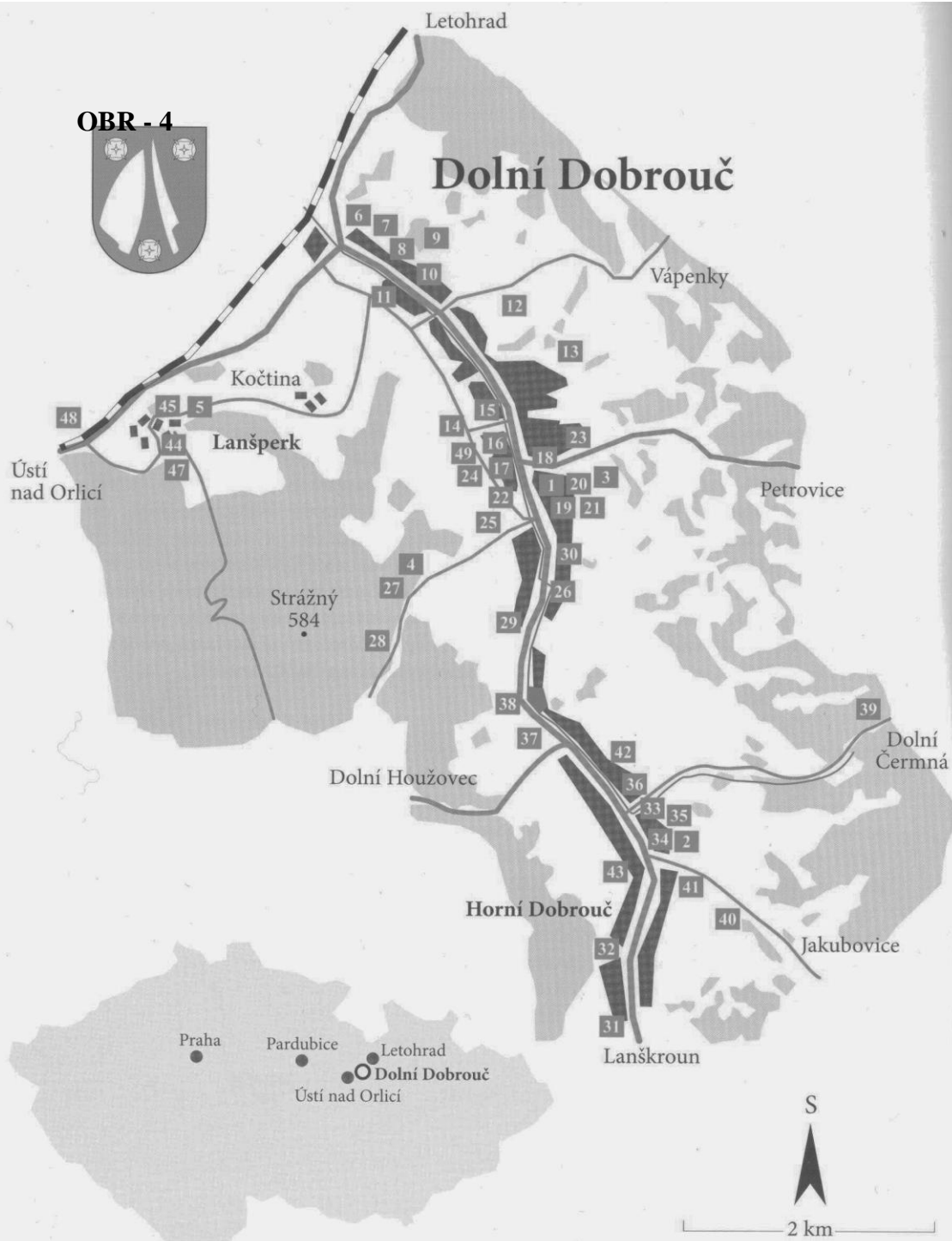

OBR - 2

OBR - 4

Dolní Dobrouč

1	Kostel sv. Mikuláše..... 16 <i>Church of St. Nicholas .....</i> 18	16	Svatý Václav .....
2	Kostel sv. Jana Křtitele	20	<i>Saint Wenceslas .....</i>
3	Kaple sv. Josefa..... 21 <i>Chapel of St. Joseph.....</i> 22	17	Neposkvrněné početí Panny Marie ... <i>Statue of Immaculate Conception of</i>
4	Horákova kaple /kaple P. Marie/	23	<i>Virgin Mary .....</i>
5	Kaple Nanebevzetí Panny Marie	24	18 Svatá Trojice .....
6	Kříž „Na Šejvě“	27	<i>The Holy Trinity .....</i>
7	Žižkův kámen..... 28 <i>Stone of Žižka.....</i> 28	19	Misionární svatý kříž .....
8	Kříž na křižovatce pod Jansovým stat- kem..... 29 <i>Cross on the Intersection below the Jan- sa Homestead.....</i> 29	20	<i>Missionary Saint Cross .....</i>
9	Kříž za Jansovým statkem	30	20 Kříž na hřbitově .....
10	Muka u Novotných	31	<i>Cross at the Cemetery.....</i>
11	Muka u Maixnerových..... 32 <i>Calvary by the Maixners.....</i> 32	21	Křtitelnice .....
12	Muka v Korejtkách	32	<i>Font.....</i>
13	Rajnetův obrázek	33	21 Křtitelnice .....
14	Muka za Kristlovými	33	<i>Font.....</i>
15	Francův kříž	34	22 Svatý Josef .....
	<i>Franc's Cross .....</i> 34	31	<i>St. Joseph .....</i>
		32	23 Kříž na petrovské silnici .....
		32	<i>Cross on the Petrovská Road .....</i>
		32	24 Hartlův kříž .....
		32	<i>Hartl's Cross .....</i>
		32	25 Panna Maria .....
		32	<i>Virgin Mary .....</i>
		32	26 Kříž před Špinlerovými.....
		32	<i>Cross in front of the Špinlers .....</i>
		32	27 Pramen u Horákovy kaple .....
		32	<i>Wellspring by the Chapel of Horák.....</i>
		32	28 Kříž s kalichem .....
		32	<i>Cross with Chalice.....</i>
		32	29 Muka u Skalických .....
		32	<i>Calvary by the Skalickýs .....</i>
		32	30 Svatý Jan Nepomucký.....
		32	<i>Saint John of Nepomuk .....</i>
		32	49 Pomník padlých .....
		32	<i>Memorial of Fallen .....</i>